

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЧЕРНІВЕЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ЮРІЯ ФЕДЬКОВИЧА**

**Факультет педагогіки, психології та соціальної роботи
кафедра педагогіки і психології дошкільної та спеціальної освіти**

**Батьківське ставлення як чинник
формування емоційної сфери дитини**

Кваліфікаційна робота

Рівень вищої освіти – другий (магістерський)

Виконала:

студентка 2 курсу, 617 групи
Сергієнко Анастасія Віталіївна

Керівник:

кандидат педагогічних наук,
доцент **Танявська Я.А.**

*До захисту допущено
на засіданні кафедри
протокол №_____ від _____ 2024 року
Зав. кафедрою _____ проф. Олійник М.І.*

АНОТАЦІЯ

Сергієнко А.В. Батьківське ставлення як чинник формування емоційної сфери дитини. – Рукопис. Кваліфікаційна робота на здобуття ОКР «магістр» зі спеціальності 012 Дошкільна освіта. Чернівецький нац. ун-т імені Юрія Федьковича. Чернівці, 2024. 87 с.

У кваліфікаційній роботі досліджується батьківське ставлення як важливий чинник формування емоційної сфери дитини. Робота ґрунтується на аналізі різних аспектів батьківського ставлення, зокрема таких, як прийняття-відштовхування, кооперація, симбіоз, авторитарна гіперсоціалізація та інфантилізація, та їхнього впливу на емоційний стан і розвиток дитини. Основна увага приділяється виявленню того, як ці аспекти батьківського ставлення впливають на рівень емоційного благополуччя дитини, її здатність до саморегуляції, впевненість у собі та емоційну стабільність у колективі.

У дослідженні використовуються сучасні психодіагностичні методики для вивчення емоційного благополуччя дітей та батьківського ставлення, серед яких опитувальник «Аналіз сімейних взаємин», проєктивна методика «Малюнок сім'ї», кольоровий тест за методикою М. Люшера та опитувальник батьківського ставлення. Проведено емпіричне дослідження з дітьми старшого дошкільного віку та їхніх батьками, яке дозволило виявити ключові особливості батьківського ставлення та їхній вплив на емоційну сферу дитини.

Емпірична частина роботи включає аналіз рівня емоційного благополуччя дітей та особливостей батьківського ставлення до них. У результаті дослідження було встановлено, що позитивне батьківське ставлення, зокрема прийняття та кооперація, сприяє формуванню емоційної стабільності дитини, її здатності до самовираження та адаптації у колективі. Натомість відштовхування та надмірний контроль негативно впливають на емоційний стан дитини, призводячи до зниження впевненості та відчуття емоційного комфорту. На основі отриманих результатів було розроблено

рекомендації для батьків щодо сприяння емоційному благополуччю та розвитку дитини.

Ключові слова: емоції, ставлення, батьківство, прийняття, кооперація, саморегуляція.

ABSTRACT

Sergiyenko A.V. Parental Attitude as a Factor in the Formation of the Child's Emotional Sphere. – Manuscript. Qualification work for the Master's degree in the specialty 012 Preschool Education. Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University. Chernivtsi, 2024. 87 p.

This qualification work explores parental attitude as a significant factor in the formation of a child's emotional sphere. The work is based on the analysis of various aspects of parental attitude, such as acceptance-rejection, cooperation, symbiosis, authoritarian hypersocialization, and infantilization, and their impact on the child's emotional state and development. The focus is on identifying how these aspects of parental attitude influence the level of the child's emotional well-being, their capacity for self-regulation, self-confidence, and emotional stability within a group.

The study employs modern psychodiagnostic methods to examine the emotional well-being of children and parental attitudes, including the "Family Relationship Analysis" questionnaire, the "Family Drawing" projective method, the color test by M. Luscher, and the parental attitude questionnaire by Varga-Stolin. An empirical study was conducted with older preschool children and their parents, which allowed us to identify key features of parental attitudes and their impact on the child's emotional sphere.

The empirical part of the study includes an analysis of the emotional well-being levels of children and the specific characteristics of parental attitudes toward them. The study found that positive parental attitudes, particularly acceptance and cooperation, contribute to the child's emotional stability, self-expression, and adaptation within a group. In contrast, rejection and excessive control negatively affect the child's emotional state, leading to reduced self-confidence and emotional

comfort. Based on the results, recommendations were developed for parents to support the emotional well-being and development of the child.

Keywords: emotions, attitudes, parenting, acceptance, cooperation, self-regulation.

Кваліфікаційна робота містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів наукових досліджень інших авторів мають посилання на відповідне джерело.

_____ А.В. Сергієнко

ЗМІСТ

ВСТУП.....	6
 РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ТА МЕТОДОЛОГІЧНІ ПІДХОДИ ДО ВИВЧЕННЯ ВЗАЄМОВІДНОСИН БАТЬКІВ І ДІТЕЙ ТА ЇХ ВПЛИВУ НА ЕМОЦІЙНИЙ РОЗВИТОК ДОШКІЛЬНИКІВ.....	10
1.1.Теоретичний аналіз проблеми дитячо-батьківських відносин у психолого-педагогічній літературі	10
1.2.Емоційний розвиток дитини дошкільного віку, його структура та чинники розвитку	15
1.3.Вплив дитячо-батьківських відносин на емоційне благополуччя дитини.....	28
Висновки до розділу 1	35
 РОЗДІЛ 2. ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ВПЛИВУ ДИТЯЧО-БАТЬКІВСЬКИХ ВІДНОСИН НА ЕМОЦІЙНЕ БЛАГОПОЛУЧЧЯ ДИТИНИ.....	37
2.1. Дослідження дитячо-батьківських відносин і їх впливу на емоційний стан дошкільників.....	37
2.2. Рекомендації щодо оптимізації дитячо-батьківських відносин та емоційного благополуччя дитини.....	50
2.3. Результати ефективності впровадження рекомендацій оптимізації дитячо-батьківських відносин та емоційного благополуччя дитини.....	53
Висновки до розділу 2.....	65
 ВИСНОВКИ.....	67
 СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	69
 ДОДАТКИ.....	76

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Сучасні дослідження вказують на важливу роль батьківського ставлення у формуванні емоційної сфери дитини, оскільки саме сім'я є першою та найбільш впливовою соціальною середовищем для її розвитку. Від того, як батьки сприймають і підтримують дитину, залежить її здатність до саморегуляції, впевненість у собі та емоційна стабільність, що в подальшому впливає на адаптацію дитини в колективі та успішність її соціалізації. На тлі сучасних викликів, таких як зміни у сімейних цінностях, зростання рівня стресу серед дорослих, вплив соціальних мереж та інформаційного простору, виникає необхідність глибше розуміти, яким чином батьківське ставлення може сприяти емоційному благополуччю дітей або ж, навпаки, призводити до психологічного дискомфорту.

Особливо актуальним є вивчення батьківського ставлення у дошкільному віці, адже саме цей період є критичним для формування базових емоційних і соціальних навичок. В цей час діти надзвичайно чутливі до батьківських реакцій і ставлення, що впливає на їхнє емоційне сприйняття світу та почуття власної цінності. Розуміння того, як позитивне ставлення батьків (прийняття, кооперація) та негативні аспекти (відштовхування, надмірний контроль) впливають на емоційний розвиток, дозволяє розробляти практичні рекомендації для покращення емоційного стану дітей.

Таким чином, дослідження батьківського ставлення як чинника формування емоційної сфери дитини є актуальним, оскільки його результати сприятимуть підвищенню емоційного благополуччя дітей, розвитку їхньої здатності до самовираження та адаптації у соціальному середовищі, а також створенню сприятливих умов для формування здорової, емоційно стабільної особистості.

Стан дослідження проблеми. Дошкільний вік є сенситивним періодом для розвитку емоційної чутливості, оскільки в цей час активно розвивається самосвідомість, інтенсивно формуються психічні процеси та зростає емоційна

сприйнятливості дитини. У цьому віці відбувається значне ускладнення емоційних реакцій на навколишній світ, що зумовлено розвитком самосвідомості та підвищенням емоційної чутливості (В. Котирло, С. Ладивір, Т. Піроженко та ін. [37;49]. Сучасні психолого-педагогічні дослідження розглядають дитячо-батьківські взаємини крізь призму типологій проблемних сімей. Водночас Х. Ріхтер і Е. Ейдемільер аналізують патологізуючі ролі у сімейних стосунках [22]. Вплив батьківського ставлення на розвиток дитини розкрито в роботах А. Адлера, Дж. Боулбі, Ю. Гіппенрейтер, З. Фрейда та інших [43]. Існують також численні типології сімейного виховання, що детально досліджують особливості таких взаємин. Багато вчених вивчають еволюцію батьківського ставлення до дітей в різні періоди розвитку суспільства. Дослідники, серед яких Дж. Боулбі, Д. Віннікот, М. Мід, К. Роджерс, В. Сатир, Е. Фромм та інші, виділяють ключові характеристики дитячо-батьківських взаємин і аналізують їхню структуру [45]. Особлива увага приділяється дослідженню того, як діти сприймають своїх батьків.

Мета дослідження – на основі теоретичного аналізу батьківського ставлення, розробити програму з метою підвищення емоційного благополуччя дітей, а також перевірити її ефективність.

Завдання дослідження:

1. Провести теоретичний аналіз дитячо-батьківських відносин у психолого-педагогічній літературі, визначити основні підходи та концепції, які розкривають сутність, структуру та вплив цих відносин на емоційний розвиток дитини дошкільного віку.

2. Дослідити особливості емоційного розвитку дитини дошкільного віку, визначити його структуру та основні чинники, що впливають на формування емоційної сфери дитини.

3. Здійснити емпіричне дослідження взаємозв'язку дитячо-батьківських відносин та емоційного стану дошкільників, використовуючи психодіагностичні методики, і проаналізувати отримані результати.

4. Розробити рекомендації щодо покращення дитячо-батьківських відносин з метою підвищення емоційного благополуччя дитини, провести повторну діагностику та оцінити ефективність впроваджених рекомендацій.

Об'єкт дослідження – емоційна сфера дитини дошкільного віку.

Предмет дослідження – батьківське ставлення як чинник формування емоційної сфери дитини

Методи дослідження – теоретичні методи: включають аналіз психолого-педагогічної літератури, що стосується понять «батьківське ставлення» та «емоційна сфера дитини». Це дозволяє глибше зрозуміти природу дитячо-батьківських взаємин, а також їхній вплив на емоційний розвиток дитини дошкільного віку. Синтез отриманих знань дає можливість узагальнити ключові чинники батьківського ставлення, які сприяють або перешкоджають емоційному благополуччю дітей. Порівняння різних підходів до формування емоційного благополуччя в сім'ї допомагає виявити найефективніші стратегії, які можна застосувати для покращення дитячо-батьківських відносин. Моделювання: розробка рекомендаційної програми для батьків, яка охоплює різні аспекти батьківського ставлення – підтримку, прийняття, довіру, симбіоз та свободу дій. Метою програми є створення умов для формування емоційно стабільного та впевненого у собі дошкільника, що досягається шляхом оптимізації дитячо-батьківських взаємин. Емпіричні методи: включають діагностичні методики для оцінки дитячо-батьківських взаємин та емоційного стану дитини. Застосовані методики включають «Опитувальник для батьків», що дозволяє вивчити основні аспекти їхнього ставлення до дитини, проєктивну методику «Малюнок сім'ї (очима дитини)», кольоровий тест М. Люшера для визначення емоційних потреб та настроїв дитини, а також опитувальник для аналізу специфіки батьківського ставлення. Експеримент: впровадження програми рекомендацій для батьків та вивчення її ефективності на основі змін у дитячо-батьківських взаєминах та емоційному стані дітей. Аналіз результатів: порівняння даних до і після застосування рекомендацій для оцінки їх впливу на емоційне благополуччя дошкільників.

Це дозволяє встановити ефективність заходів щодо оптимізації батьківського ставлення та покращення емоційної сфери дитини.

Теоретичне значення результатів дослідження – уточнено та поглиблено поняття «батьківське ставлення» у контексті його впливу на емоційну сферу дитини дошкільного віку; проаналізовано структуру батьківського ставлення, яка включає такі основні компоненти, як прийняття-відштовхування, кооперація, симбіоз, авторитарна гіперсоціалізація та інфантилізація; окреслено психологічні особливості розвитку емоційної сфери дітей під впливом батьківського ставлення, що дозволяє краще зрозуміти механізми формування емоційного благополуччя дошкільників.

Практичне значення результатів дослідження – розробка та впровадження програми рекомендацій для батьків, спрямованої на покращення дитячо-батьківських взаємин і підвищення емоційного благополуччя дитини. Програма враховує специфіку дитячих емоційних потреб та підтримує розвиток позитивного батьківського ставлення, зокрема через прийняття, підтримку самостійності та емпатію. Впровадження програми дозволяє батькам сприяти розвитку емоційної стабільності у дітей, що позитивно впливає на їхню адаптацію та розвиток у колективі дошкільного закладу. Структура та обсяг кваліфікаційної роботи.

Структура та обсяг кваліфікаційної роботи. Робота складається зі вступу, 2 розділів: 1 теоретичного та 1 практичного, висновків до розділів та загальних висновків, списку використаних джерел (67 найменувань) та додатків.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ ПРОБЛЕМИ ДИТЯЧО-БАТЬКІВСЬКИХ ВІДНОСИН ТА ЕМОЦІЙНОГО БЛАГОПОЛУЧЧЯ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

1.1. Теоретичний аналіз проблеми дитячо-батьківських відносин у психолого-педагогічній літературі

У сучасній психолого-педагогічній науці питання дитячо-батьківських відносин займає одне з центральних місць. Взаємодія між батьками та дітьми є не лише фундаментом формування особистості дитини, а й впливає на її емоційний та психічний розвиток, соціальну адаптацію та здатність до навчання. Різні наукові підходи і теорії аналізують роль батьківського ставлення в розвитку дитини, виокремлюючи ключові аспекти, що визначають якість цієї взаємодії. Теоретичне розуміння дитячо-батьківських відносин дає змогу глибше зрозуміти механізми впливу на формування емоційної сфери дитини.

Поняття дитячо-батьківських відносин є багатограним і охоплює різні види взаємодії між батьками та дітьми. Серед цих ключових складових можна виділити батьківські установки та поведінкові моделі щодо дітей, батьківські позиції, типи відносин «мати – дитина», а також різні стилі виховання – як позитивні, так і негативні. Важливим також є вивчення патогенних типів виховання, параметрів виховного процесу, сімейних ролей дитини та особливостей комунікації між дорослими в родині та навчальних закладах [53, с.117].

Дитячо-батьківські відносини можна визначити як систему міжособистісних взаємодій, які формуються у процесі спільної діяльності та комунікації між членами сім'ї, і характеризуються вертикальною ієрархією – від батьків до дитини, а «батьківське ставлення» натомість є найбільш загальним і відображає взаємозв'язок між батьками і дитиною. Цей зв'язок

охоплює суб'єктивні оцінки і установки батьків стосовно своєї дитини, що визначає їхній спосіб спілкування, емоційне ставлення і підходи до виховання. Зазвичай батьківське ставлення розглядається через три основні компоненти: емоційний, когнітивний та поведінковий. Такі терміни, як «батьківська позиція» та «батьківська установка», часто вживаються для позначення особливостей цих відносин, хоча відрізняються ступенем їх усвідомлення з боку батьків [66].

Аналізуючи психолого-педагогічну літературу, погоджуємось із твердженням, що дитячо-батьківські взаємини є особливим типом тривалих міжособистісних стосунків, які мають значну емоційну важливість як для дитини, так і для батьків. Вони характеризуються зміною на різних етапах розвитку, необхідністю піклування, відповідальністю і підтримкою балансу полярних позицій. Ці взаємини відіграють вирішальну роль у психічному розвитку та соціалізації дитини [54, с.223].

Сучасні психолого-педагогічні дослідження розглядають дитячо-батьківські взаємини через різні типології проблемних сімей, а також дослідники Х. Ріхтер, Е. Ейдемільер аналізують сімейні патологізуючі ролі [22, с.20]. Вплив батьківського ставлення на розвиток дитини розглядався у працях А. Адлер, Дж. Боулбі, Ю. Гіппенрейтер З. Фрейд та ін [43, с.311]. Окрім того, існує ряд типологій сімейного виховання, які також детально досліджують особливості цих взаємин. Велика кількість вчених, вивчають еволюцію батьківського ставлення до дітей у різні періоди розвитку суспільства. Дослідники, серед яких Дж. Боулбі, Д. Віннікот, М. Мід, К. Роджерс, В. Сатир, Е. Фромм та ін., виділяють ключові характеристики дитячо-батьківських взаємин та аналізують їхню структуру [45, с.111]. Особливу увагу приділяють дослідженню сприйняття батьків дітьми.

Численні дослідження, присвячені дитячо-батьківським стосункам, зосереджуються на впливі батьківської поведінки на формування особистості дитини. Ще у 1899 році Оппенгейм відзначив, що надмірна любов та увага з боку батьків можуть спричинити патологічне самостереження і навіть

іпохондрію у дитини. Подібні висновки робили й інші видатні медики та педагоги, які зазначали, що надмірно опікуюча поведінка батьків може стати причиною виникнення неврозів у дітей. Проведені наукові дослідження, виявили, що надмірна материнська опіка може призвести до низької толерантності до фрустрацій і порушення емоційної регуляції у дітей. У педагогіці науковець А. Макаренко систематизував уявлення про різні батьківські позиції, відомі як «батьківський авторитет», і виокремив кілька типів неправильного авторитету (авторитет придушення, дистанції, педантизму, резонерства, підкупу), а також справжні типи авторитету (авторитет любові, доброти, поваги) [39, с.359].

У своїй статті Т. Яблонська на основі аналізу наукової літератури описує модель взаємодії між батьками та дитиною, що дозволяє охарактеризувати поведінкові патерни як дітей, так і батьків. В даній статті проаналізовано взаємозв'язок між самосвідомістю дитини, що є формою саморегуляції, та ставленням батьків до неї. Це взаємовідношення розглядається через процес інтроекції – перенесення внутрішніх батьківських моделей на поведінку дитини. Наприклад, постійна критика батьками може трансформуватися в тенденцію дитини до самозвинувачення, а домінування батьків у стосунках – у схильність дитини до самоконтролю та жорсткої саморегуляції [67, с.590].

У сучасній психології дитячо-батьківські стосунки найчастіше аналізуються за такими категоріями, як батьківська позиція, батьківське ставлення, характер взаємодії та стиль сімейного виховання. Ці поняття дозволяють досить точно описати специфіку взаємин між батьками та дітьми, проте велика кількість різних термінів створює деяку багатозначність у наукових дослідженнях в цілому [53, с.102].

Дитячо-батьківські взаємини, як важлива детермінанта психічного розвитку дитини, визначаються низкою факторів, серед яких: емоційний зв'язок між батьками і дітьми (з боку батьків це емоційне прийняття та любов, а з боку дитини – прихильність), мотиви виховання, рівень залученості батьків і дитини у стосунки, задоволення потреб дитини, стиль спілкування та способи

вирішення конфліктів. Також важливими є соціальний контроль (вимоги та заборони, способи їх контролю), а також послідовність у виховному процесі [57, с.92].

Дитячо-батьківські взаємини є найважливішою складовою системи сімейних відносин і визначаються як постійні, тривалі зв'язки, що залежать від вікових особливостей як дитини, так і батьків. Ці взаємини є однією з головних детермінант психічного розвитку та соціалізації дитини, і їх можна оцінювати за кількома ключовими параметрами. Розглянемо детальніше кожен із них.

Перший параметр – характер емоційного зв'язку. З боку батьків — емоційне прийняття дитини, яке виражається через любов і турботу, з боку дитини — прихильність і позитивне ставлення до батьків. Унікальність таких відносин полягає в їхній високій значущості для обох сторін, що відрізняє їх від інших міжособистісних відносин.

Другий параметр – мотиви виховання та батьківства. Мотиви, що спонукають батьків до виховання дитини, є важливим аспектом формування цих відносин.

Третій параметр – ступінь залученості. Як батьки, так і дитина повинні активно взаємодіяти у цих відносинах. Важливо, наскільки глибоко батьки включені у життя дитини, а також, наскільки дитина залучена у ці стосунки.

Четвертий параметр – задоволення потреб дитини. Турбота про дитину, увага до її емоційних і фізичних потреб з боку батьків є одним з головних показників успішних дитячо-батьківських відносин.

П'ятий параметр – стиль спілкування та взаємодії. Батьківський лідерство, манера комунікації та спосіб вирішення конфліктних ситуацій визначають емоційний клімат у сім'ї і впливають на розвиток дитини.

Шостий параметр – соціальний контроль. Спосіб, яким батьки встановлюють правила, висувають вимоги, контролюють виконання завдань та застосовують санкції (заохочення чи покарання), також визначає якість цих взаємин. Важливою є послідовність та сталість у цьому процесі, аби дитина мала чітке розуміння меж дозволеного.

Сьомий параметр – підтримка автономії дитини. Ще одним важливим параметром є здатність батьків підтримувати самостійність і незалежність дитини, допомагаючи їй у розв’язанні проблем і конфліктних ситуацій [53, с.145].

На підставі аналізу психолого-педагогічної літератури нами було виокремлено низку інтегративних показників, що дозволяють оцінити дитячо-батьківські взаємини, основними з яких є наступні.

1) Батьківська позиція – це сукупність емоційного прийняття дитини, виховних мотивів і моделей батьківської поведінки, а також рівень задоволеності роллю батька чи матері. Ця позиція визначає, як батьки ставляться до своїх дітей і як вони реалізують свої виховні завдання.

2) Тип сімейного виховання – визначається емоційними зв’язками між членами сім’ї, стилем спілкування, рівнем задоволення потреб дитини та особливостями батьківського контролю. Послідовність дій батьків, особливо в питаннях покарань і заохочень, суттєво впливає на формування особистості дитини.

3) Образ батьків у свідомості дитини – важливим є те, як дитина сприймає своїх батьків як вихователів і які у неї уявлення про систему сімейного виховання загалом. Це відносно новий аспект досліджень, який набув особливого значення в останні десятиліття, коли дитину почали розглядати не лише як об’єкт виховання, але і як суб’єкт, рівноправного учасника цих відносин. Ця зміна парадигми виховання, яка відбулася у XX столітті, акцентує на активній ролі дитини у формуванні взаємин із батьками [57, с.92].

Дитячо-батьківські взаємини тісно пов’язані з системою сімейного виховання. Для розуміння значення цього впливу на розвиток особистості дитини, важливо згадати думку В. Сухомлинського, який підкреслював, що виховання – це не просто спеціально організовані заходи, а спосіб життя. Це твердження добре відображає постійний вплив сім’ї на формування особистості дитини: ключову роль відіграє саме характер взаємин у сім’ї, їхня

частота, напрямок і загальний емоційний фон. Ці фактори, разом з іншими, створюють своєрідний контекст, у якому заломлюються прямі впливи, такі як настанови чи поради. Отже, сімейне виховання – це лише поверхнева частина глибокого і багатогранного впливу сім'ї на дитину, який охоплює не лише усвідомлені дії батьків, але й неявні фактори, що також значно впливають на розвиток дитини [59].

Щодо сімейного виховання, також варто зазначити, що в кінці ХХ століття відбулася зміна в суспільній свідомості: від уявлення про дитину як об'єкт виховання до гуманістичного підходу, який бачить дитину рівноправним учасником цього процесу. Сучасна психологія розглядає виховання як двосторонній процес, де дитина не тільки сприймає готовий соціальний досвід, але й активно бере участь у його перетворенні, вибираючи ті елементи, які відповідають її внутрішнім потребам та інтересам. Таким чином, дитина є не тільки об'єктом, але й суб'єктом власного розвитку та виховання.

1.2. Емоційний розвиток дитини дошкільного віку, його структура та чинники розвитку

Емоційний розвиток дитини дошкільного віку є важливою складовою її психічного та соціального становлення. У цей період закладаються основи емоційної саморегуляції, формується здатність розпізнавати, виражати та контролювати власні емоції. Структура емоційного розвитку охоплює такі елементи, як емоційна чутливість, здатність до емпатії, емоційна стійкість та розвиток позитивних соціальних емоцій. Водночас на емоційний розвиток дитини впливають різні фактори – від особистісних характеристик і особливостей сімейного середовища до умов виховання та соціальних взаємодій [24].

Протягом дошкільного віку емоції дитини розвиваються, стають більш складними та набувають інтелектуального характеру. Пріоритетним параметром стає нова внутрішня позиція дитини, що відображає вищий рівень

усвідомлення свого місця в суспільних взаєминах. Таким чином, емоційний розвиток дитини протягом дошкільного віку відзначається ускладненням емоцій та їх поступовою інтелектуалізацією.

Період дошкільного дитинства характеризується тим, що емоції дитини зазнають значного розвитку, стають більш складними і набувають елементів інтелектуальної обробки. Психічний розвиток дитини пов'язаний з унікальною емоційною сферою, що надає дитинству особливого шарму та чарівності. Ця безпосередність емоцій є ключовим фактором формування дитячої психіки [9, с.234].

Чимало науковців підкреслюють важливість взаємозв'язку емоційних та пізнавальних процесів у дітей старшого дошкільного віку. Ці дві сфери психологічного розвитку тісно переплітаються, емоції виступають важливим регулятором пізнавальних процесів. Так, емоційна забарвленість ситуацій здатна впливати на увагу та здатність запам'ятовувати інформацію, спрощуючи або ускладнюючи довільну регуляцію цих процесів [56, с.103].

У фізичній, емоційній та когнітивній сферах дитина проявляє себе через дії, бажання та думки. Саме ці три виміри забезпечують розвиток особистості і охоплюють усі аспекти її життя. У дошкільному віці відбуваються значні зміни у всіх сферах психічного розвитку дитини, і вона освоює різні види діяльності такі як ігрову, трудову, комунікативну тощо.

У пізнавальній сфері діти набувають нових методів пізнавальної діяльності, взаємозв'язки між когнітивними процесами стають більш інтелектуалізованими та усвідомленими. У цей період формується первинний дитячий світогляд, де відбувається диференціація природних та суспільних явищ. У розвитку особистості з'являються перші етичні установки, формуються самооцінка та особистісна свідомість [9, с.234].

Розвиток емоцій залишається провідним процесом протягом усього дитинства. Емоції дошкільників характеризуються відкритістю, мінливістю, імпульсивністю та неусвідомленістю. Важливим фактором їхнього гармонійного розвитку є обережне виховання почуттів з урахуванням

психофізіологічних особливостей віку. Емоційний розвиток дітей цього віку пов'язаний з новими інтересами, мотивами та потребами, зокрема громадськими мотивами, які стають основою для розвитку соціальних емоцій і моральних почуттів [13, с.2].

У дошкільному віці важливу роль відіграє встановлення ієрархії мотивів, що стимулює виникнення глибоких емоційних переживань. Тепер емоції дитини спричиняються не стільки безпосередньо сприйнятими фактами, скільки глибоким внутрішнім змістом, який вони набувають. Емоції стають менш ситуативними та глибшими, часто викликаними передбаченням можливих результатів або реакцією оточуючих на дії дитини [19].

Важливо зазначити, що діти дошкільного віку не завжди здатні самотійно висловлювати свої почуття та емоційні переживання, оскільки здатність до свідомого управління емоціями і діями формується протягом усього дошкільного періоду. Емоції дітей проходять етапи прогресивного розвитку, поступово набуваючи багатшого змісту і складніших форм під впливом соціального середовища і виховних процесів. Емоційний розвиток тісно пов'язаний з появою нових інтересів, мотивів та потреб у дитини. Інтенсивно формуються соціальні емоції та моральні почуття. Зміни в емоційній сфері зумовлені не лише розвитком мотиваційної, але й пізнавальної сфери особистості, а також самосвідомості [18, с.92].

Діти живуть своїми емоціями і керуються ними у виборі моделей поведінки. Емоції супроводжують відчуття, практичні дії, регулюють інтелектуальну діяльність і роблять навколишній світ для дитини більш яскравим і значущим. Емоції надають дитинству неповторного колориту і роблять його незабутнім періодом життя. Аналізуючи численні наукові дослідження, погоджуємось з думкою, що емоції – це специфічна форма взаємодії людини з навколишнім середовищем, яка спрямована на пізнання світу та свого місця в ньому через власні переживання. Ця специфіка проявляється у полярних властивостях емоцій – позитивних і негативних.

На думку науковців, емоційні прояви особистості можна поділити на три основні сфери: органічну, що стосується фізичних процесів; матеріальну, пов'язану з інтересами практичного життя; та духовну, яка охоплює моральні потреби. Він позначав їх як органічну (афективно-емоційну) чутливість, предметні почуття і узагальнені світоглядні почуття [26, с.11].

Відповідно до тривимірної теорії емоцій В. Вундта, емоційні переживання характеризуються наявністю кількох протилежних вимірів, таких як полярності між приємним і неприємним, протиставленням напруженості і розрядки, збудження і пригніченості. Так, поряд з радістю збудженою (радість-тріумф), існує і спокійна радість (радість -умиротворення або зворушення), а також напружена радість (радість від очікування значущої події). Наші почуття створюють своєрідний місток між нашими уявленнями та реальними переживаннями, забезпечуючи взаємозв'язок між різними аспектами внутрішнього досвіду [40, с.211].

Загальновідомо, що формування особистості дитини починається саме у дошкільному віці, і цей процес тісно пов'язаний з розвитком емоційної сфери. Поява інтересів і мотивів поведінки, які, в свою чергу, залежать від соціального середовища, значною мірою визначається стосунками з дорослими, що є типовими для цього етапу розвитку.

У цьому віці відбувається формування значної частини емоційного досвіду дитини, зокрема, розвиток динаміки експресивних дій, адекватність емоційних реакцій, здатність до емпатії, саморегуляції, а також таких особистісних якостей, як загальна емоційність, тривожність, чутливість та фрустраційна стійкість. Цей процес багато в чому зумовлений соціальними факторами, які впливають на дитину в дошкільний період

Деякі дослідники висловлюють припущення, що розвиток емоційної сфери дитини значною мірою залежить від конкретних умов її виховання. Чим більш повноцінним є соціальний контекст, у якому виховується дитина, тим сприятливіший вплив він має на її емоційний розвиток. Соціальні взаємини, наявність підтримки з боку дорослих та емоційна безпека створюють основу

для гармонійного розвитку емоційної сфери дитини, що важливо для подальшого формування її особистості [26, с.12].

Психологи підкреслюють, що всі емоції та почуття дитини, незалежно від їх характеру, мають своє значення і жодні з них не можна вважати правильними або неправильними. Емоції виконують важливу функцію в житті дитини, вони сигналізують як самій дитині, так і оточуючим про її емоційний стан. Позитивні емоції, такі як радість, задоволення, та довіра, надають дитині відчуття стабільності й безпеки, допомагають освоювати новий досвід і повторювати успішні дії. Негативні емоції, такі як гнів, страх чи сум, вказують на те, що дитина стикається з труднощами або відчувається незадоволеною. Наприклад, гнів може вказувати на те, що на шляху дитини виникла перешкода, сум сприяє адаптації до втрати або розчарування, а страх стимулює дитину до захисту та обережності. Дитина, яка відчуває тепло і любов, отримує сигнали про те, що вона цінна та важлива для своїх близьких [26, с.13].

Протягом дитинства емоційний розвиток дитини зазнає значних змін. Сила, тривалість і стійкість емоцій змінюються відповідно до змін у діяльності дитини, її мотивів і стосунків із оточенням. Поряд з первинними емоціями, пов'язаними із задоволенням або незадоволенням негайних бажань, поступово формуються складніші почуття, які виникають під час усвідомлення своєї поведінки та її наслідків для інших людей. Дитина починає задумуватися, наскільки її дії відповідають соціальним нормам і як вони впливають на оточення [12, с.123].

Особливим аспектом емоційного розвитку у дошкільному віці стає здатність дитини переживати з приводу реакцій дорослих на її вчинки і думки про те, що скаже мама або як відреагує батько, стають важливою складовою внутрішніх мотиваційних процесів. Цей аспект емоційного розвитку допомагає дитині формувати самоконтроль і моральні орієнтири.

Крім того, діти дошкільного віку поступово засвоюють навички вираження емоцій як за допомогою невербальних засобів (міміка, жести,

плач), так і через вербальні засоби, зокрема мовлення. Якщо на початку розвитку комунікація в основному спирається на невербальні сигнали, то з часом дитина починає чіткіше виражати свої емоційні стани через мову, що допомагає їй краще розуміти власні почуття та комунікувати їх оточуючим. Таким чином, процес емоційного розвитку дитини є невід'ємною частиною її соціалізації та самосвідомості [11, с.234].

Для розвитку емоційної сфери дитини необхідно також забезпечити гармонійне виховання різноманітних почуттів і емоцій, а також формувати навички самоконтролю над ними. Важливо, щоб дитина вміла керувати як позитивними, так і негативними емоціями, такими як гнів, занепокоєння, страх, сором, співчуття, емпатія, любов та інші. Її слід навчити розпізнавати свої емоційні стани та розуміти причини, що їх викликають. Малюк поступово набуває здатності контролювати небажані емоції та направляти їх відповідно до вимог оточення й суспільних норм поведінки.

З розвитком у дитини формується розуміння понять «добре» і «погано», «можна» і «не можна». Все частіше бажання «хочу» поступається обов'язку «треба». Стимування емоцій починає відбуватися на рівні внутрішніх процесів, коли дитина намагається зменшити зовнішні прояви почуттів. Наприклад, молодший дошкільник, коли відчуває образ, намагається не плакати. Старші діти, граючи в ролі, наприклад, лікаря в ігрових ситуаціях, уже можуть стримувати емоції, керуючись тим, як має поводитися персонаж, якому вони грають [24].

Однак важливо, щоб дорослі не вимагали від дитини більше, ніж вона здатна виконати. Якщо дитина не може впоратися зі своїми емоціями, це може свідчити про внутрішній дискомфорт або фізичне неблагополуччя, яке вимагає уваги. Негативні емоції, такі як занепокоєння, біль або втома, можуть бути сигналом того, що дитині потрібна допомога.

Емоційний розвиток також тісно пов'язаний із самооцінкою дитини та її уявленням про власні здібності й моральні якості. Водночас важливо пам'ятати, що дошкільний вік відзначається високою вразливістю до

зовнішніх впливів. За останні роки спеціалісти помічають збільшення кількості дітей із емоційними проблемами: підвищена тривожність, невпевненість у собі, агресивна поведінка. Це може бути пов'язано з різними чинниками, такими як вплив мас-медіа, зниження уваги батьків через зайнятість та обмежене спілкування [47, с.77].

У дошкільному віці дитина зазнає значних змін у своїй емоційній сфері. Якщо в ранньому віці емоції були безпосередньо реакцією на зовнішні подразники, то з часом вони починають опосередковуватися відносинами дитини до навколишнього світу, зокрема соціального оточення. Це призводить до більш усвідомленого і керованого характеру емоцій, які стають менш імпульсивними та ситуативними [24].

Останніми роками психологи все частіше стикаються з труднощами, які діти відчувають у самоконтролі своїх емоційних сплесків. Такі емоційні зриви шкодять не тільки дітям, але й їхнім близьким, адже емоції мають вплив на всі сфери життя, включно з навчанням у школі. Крім того, сучасні діти стають менш емпатичними, що ускладнює їм виявлення своїх емоцій у соціально прийнятній формі, а це може призводити до проблем у взаєминах з оточуючими, зокрема з однолітками та дорослими [44, с.170].

Недостатній розвиток емоційної сфери дошкільнят може гальмувати їх інтелектуальний розвиток. Такі діти проявляють меншу зацікавленість новими знаннями, їхні ігри мають обмежену творчу складову, а інколи вони взагалі не можуть ефективно спілкуватися під час гри. Вони схильні до частого «занурення» в свої емоції, оскільки ще не мають достатнього досвіду контролю над ними, що спричиняє імпульсивну поведінку, агресивність, тривожність і труднощі в комунікації з ровесниками та дорослими. Через це виховання емоційної культури повинно бути спрямоване на гармонійний розвиток особистості, де інтелектуальна та емоційна складові є взаємопов'язаними.

Видатний педагог В. Сухомлинський звертав увагу на важливі аспекти виховання емоцій дітей. Основними з них є наступні: емоційне виховання

неможливе без постійного душевного спілкування між дорослим і дитиною, яке передбачає взаємне проникнення у світ думок, почуттів та переживань обох сторін. Важливим емоційним стимулом для розвитку думки є процес різнобічного пізнання навколишнього середовища, зокрема природи і її краси. Пізнання навколишнього світу повинно стати джерелом розвитку почуттів та емоцій дітей. Образи навколишньої реальності мають оживлятися через яскраві враження, що впливають на почуття дітей, тоді знання перетворюються на особистісні переконання [59].

Доволі часто емоційні прояви дітей зазвичай відзначаються певною спрямованістю (позитивною або негативною), рівнем напруги та ступенем узагальненості. Однак, дітям дошкільного віку часто важко розібратися у власних емоціях. Вони не завжди правильно розуміють навіть базові почуття, а складніші емоційні переживання дорослих або однолітків є ще важчими для осмислення. Тому необхідно вести цілеспрямовану роботу над розвитком емоційної сфери дітей, яка включає:

- роз'яснення дорослими емоційних станів, почуттів і переживань, як своїх, так і інших людей;
- стимулювання дітей до вираження власного ставлення до ситуацій або емоційних переживань;
- навчання способів адекватного вираження негативних емоцій та оволодіння навичками управління ними.

Недостатня увага до розвитку емоційної сфери часто призводить до однобічного акценту на розвитку інтелектуальних здібностей. Це не лише обмежує глибоке розуміння дитиною своїх думок та поведінкових моделей, але й заважає розкрити важливу роль мотивів і емоцій як сильних регуляторів її поведінки та емоційної зрілості [24].

У контексті цього важливо зазначити, що емоційна зрілість дозволяє дитині краще адаптуватися до соціального середовища, адекватніше реагувати на зміни та вибудовувати стосунки з однолітками і дорослими. Тому

виховання емоційної сфери – це не лише формування індивідуальних якостей, а й сприяння соціальному розвитку особистості.

Також в контексті даного питання важливо розглянути основні етапи розвитку емоцій у дітей. На кожному з цих етапів емоції дитини стають складнішими, більш усвідомленими та контрольованими.

На першому етапі життя дитини емоції тісно пов'язані з її фізіологічними потребами. Новонароджені виявляють задоволення або незадоволення через сміх або плач відповідно. Емоційні реакції зумовлені почуттям комфорту або дискомфорту, такими як голод, втома, біль або потреба у контакті з матір'ю. Дитина також починає проявляти перші ознаки прихильності до своїх батьків, реагуючи на їхні голоси та обличчя.

У віці від одного до двох років дитина починає розвивати емоції, що пов'язані з соціальними взаємодіями. Вона демонструє прихильність до близьких людей, радіє знайомим обличчям, водночас проявляє страх перед незнайомими. Емоційна реакція стає багатшою і виразнішою. Дитина починає проявляти своє незадоволення або радість у відповідь на певні ситуації, що відбуваються навколо.

У віці 2-3 років дитина починає активно сприймати емоції інших людей. Вона вчиться розпізнавати емоції на обличчях оточуючих та намагатися вербалізувати власні почуття, хоча ще не повністю розуміє їх. Це період, коли дитина починає розвивати словниковий запас для опису своїх емоцій, хоча вони ще досить примітивні.

У період 3-4 років дитина активно виражає свої емоції через міміку, жести та слова. Її емоційні реакції стають складнішими, проте дитина все ще не вміє повністю контролювати свої почуття. Емоції проявляються імпульсивно, часто залежно від зовнішніх обставин. Важливою стає роль батьків у навчанні дітей, як правильно висловлювати та контролювати свої емоційні реакції.

Період розвитку, який припадає на 4-5 років характеризується емоційною регуляцією. До цього віку діти починають вчитися керувати своїми

емоціями. Вони вже можуть стримувати небажані емоції, наприклад, сльози або злість, особливо в ситуаціях, коли розуміють соціальні норми. На цьому етапі дитина починає усвідомлювати, як її емоції впливають на інших людей, і намагається адаптувати свою поведінку відповідно.

Для віку 5-6 років характерний розвиток емпатії. Дитина починає розвивати здатність до емпатії — вона вчиться розуміти емоції інших людей і співчувати їм. Діти все більше усвідомлюють свої емоції та їхній вплив на соціальні взаємодії. Вони вже здатні використовувати емоційні сигнали для регуляції своєї поведінки та взаємин з однолітками та дорослими.

Період 6-7 років характеризується розвитком моральних почуттів та соціальних емоцій. Наприкінці дошкільного періоду дитина починає розвивати складні моральні почуття, такі як сором, провина, гордість. Вона починає розуміти соціальні норми та моральні цінності, які впливають на її поведінку. Емоції стають глибшими та більш узагальненими, що дозволяє дитині розвивати здатність до передбачення емоційних реакцій інших людей і контролювати власні почуття [56, с.111].

Ці етапи емоційного розвитку відображають поступовий перехід від базових емоційних реакцій до складніших почуттів, пов'язаних з соціальними взаємодіями та моральними нормами. Гармонійний розвиток емоційної сфери є основою для формування успішної соціальної адаптації дитини та її інтеграції у суспільство. Підсумовуючи, ми подали узагальнені показники емоційного розвитку дітей у таблицю 1.1.

Таблиця 1.1.

Емоційний розвиток дитини

Вік дитини	Ключові елементи емоційного розвитку	Характерні особливості
0–1 рік	Базові емоційні реакції	Дитина виражає базові емоції: задоволення, незадоволення, страх, радість. Емоції тісно пов'язані з фізіологічними потребами (голод, сон, комфорт).
1–2 роки	Формування перших соціальних емоцій	Починає демонструвати прихильність до близьких людей, радіє знайомим обличчям, проявляє страх перед незнайомими. Емоції

		стають більш виразними та пов'язані з навколишнім світом.
2–3 роки	Емоційне сприйняття	Дитина вчиться розпізнавати базові емоції у себе та інших, демонструє перші спроби вербалізації своїх емоцій.
3–4 роки	Емоційна виразність	Дитина активно виражає свої емоції через міміку, жести та слова. Починає усвідомлювати свої емоції, але ще не вміє їх повністю контролювати.
4–5 років	Емоційна регуляція	Починає вчитися керувати своїми емоціями, з'являються спроби контролювати емоційні реакції.
5–6 років	Розвиток емпатії	Формується здатність розуміти та співчувати емоціям інших, розвивається здатність до емпатії та більш складних емоційних зв'язків.
6–7 років	Моральні почуття та соціальні емоції	Дитина починає розуміти соціальні норми, з'являються такі емоції, як сором, провина, гордість. Емоції стають більш узагальненими і глибокими.

Ці етапи емоційного розвитку відображають поступовий перехід від базових емоційних реакцій до складніших почуттів, пов'язаних з соціальними взаємодіями та моральними нормами. Гармонійний розвиток емоційної сфери є основою для формування успішної соціальної адаптації дитини та її інтеграції у суспільство.

В межах окресленого питання важливо також виокремити та проаналізувати чинники, які впливають на емоційний розвиток дитини.

На нашу думку, сім'я є головним чинник емоційного розвитку, адже це найперша і найважливіша соціальна система, в якій формується емоційний світ дитини. Батьківське ставлення, стиль виховання, емоційний клімат у сім'ї – це ключові аспекти, що безпосередньо впливають на формування емоційної сфери дошкільників. Емоційне спілкування в сім'ї дозволяє дитині засвоїти перші моделі емоційної взаємодії [62, с.10].

Позитивне ставлення батьків – це основа для розвитку у дитини впевненості в собі, емоційної стабільності, довіри до світу. Діти, які отримують емоційну підтримку, увагу і любов від батьків, краще адаптуються до соціальних взаємин і формують позитивний образ себе.

Негативне емоційне середовище – сім'ї, де домінують агресія, байдужість або авторитаризм, створюють емоційне напруження, яке може призводити до емоційної нестабільності, тривожності або агресивності у дитини.

Заклад дошкільної освіти є також важливим середовищем для розвитку емоційної сфери дитини, оскільки дитина проводить тут значну частину свого часу. Важливу роль у цьому процесі відіграють педагоги, їхня компетентність у питаннях емоційної педагогіки та здатність налагодити позитивну емоційну атмосферу.

Емоційна підтримка з боку педагогів сприяє формуванню у дитини почуття безпеки, впевненості та відкритості для нових емоційних досвідів. Педагоги допомагають дітям засвоїти базові навички емоційного самовираження та регуляції, сприяють розвитку емпатії, вчать ідентифікувати свої емоції і адекватно виражати їх. Також важливим в контексті цього чинника є роль ігор та творчої діяльності у закладі дошкільної освіти. Через гру дошкільник навчається емоційно реагувати на різні ситуації, взаємодіяти з однолітками, розуміти свої емоції та емоції інших.

Важливим чинником є атмосфера взаємин у дитячому колективі, яка створюється в групі дошкільного закладу. Емоційна взаємодія з однолітками допомагає дітям засвоїти соціальні норми поведінки, навчитися керувати своїми емоціями та реагувати на емоції інших [49, с.111].

Позитивна психологічна атмосфера сприяє гармонійному розвитку емоційної сфери, коли діти вчаться підтримувати одне одного, проявляти емпатію, контролювати свої негативні емоції. В умовах довіри і взаємної поваги дитина розвиває вміння співчувати, розуміти чужі почуття та формує позитивне ставлення до оточуючих.

Конфлікти і напружені стосунки у дитячому колективі можуть негативно вплинути на емоційний розвиток. Вони можуть спричиняти у дитини відчуття тривожності, роздратування або відчуження. Педагогам важливо вчасно виявляти такі ситуації і сприяти їх конструктивному

вирішенню, що допоможе дітям навчитися справлятися з емоційними викликами.

Емоційне виховання має базуватися на створенні позитивних моделей поведінки. Діти дошкільного віку вчать через наслідування, тому важливо, щоб дорослі демонстрували адекватні емоційні реакції. Батьки і педагоги, показуючи власний приклад емоційної стабільності, вчать дитину керувати своїми почуттями і виражати їх у соціально прийнятний спосіб.

Навчання емоційній грамотності – це процес, в якому діти вчаться ідентифікувати свої емоції, розуміти їхню причину і наслідки, а також керувати емоціями. Розвиток емоційної грамотності передбачає виховання самоконтролю, вміння заспокоюватися, справлятися з розчаруванням або гнівом. Виховання таких навичок є одним із завдань як батьків, так і педагогів [29, с.110].

Не менш важливим чинником формування емоційної сфери є індивідуальні психологічні особливості дитини, такі як темперамент, особистісні риси, спадкові та біологічні чинники. Від цього залежить, наскільки дитина буде схильна до емоційної стабільності, імпульсивності або тривожності.

Темперамент впливає на швидкість емоційних реакцій і тривалість емоційного переживання. Наприклад, діти з холеричним темпераментом можуть швидше виражати емоції, але менш здатні до їх регуляції, тоді як флегматичні діти можуть мати більш спокійні емоційні реакції.

Індивідуальна чутливість – це ще один важливий фактор, який визначає, наскільки легко дитина піддається емоційним впливам і як вона справляється з різними емоційними ситуаціями.

Отже, емоційний розвиток дитини дошкільного віку є ключовим аспектом її особистісного становлення, який вимагає підтримки з боку сім'ї та освітнього середовища. Взаємодія з батьками, педагогами, а також із однолітками формує базу для розвитку емоційної чутливості, здатності до саморегуляції та емпатії. Успішне формування емоційної сфери дитини в

дошкільному віці забезпечує гармонійний розвиток її особистості, сприяє кращій соціальній адаптації та емоційному благополуччю, що має значення для подальшого життя.

1.3. Вплив дитячо-батьківських відносин на емоційне благополуччя дитини

Дитячо-батьківські відносини відіграють ключову роль у формуванні емоційного благополуччя дитини, оскільки саме у взаємодії з батьками дитина отримує перший досвід емоційного сприйняття світу. Ці відносини визначають, як дитина буде реагувати на зовнішні подразники, як вона навчиться регулювати свої емоції та розвивати соціально значущі почуття, такі як емпатія, любов, повага. Батьківські установки, стиль виховання, ступінь емоційної підтримки та прийняття – всі ці фактори безпосередньо впливають на емоційну стабільність дитини та її здатність справлятися з труднощами. У цьому контексті важливо дослідити, яким чином різні аспекти дитячо-батьківських відносин формують основу для емоційного благополуччя дитини.

Дитячо-батьківські відносини є складним і двостороннім процесом, в якому беруть участь як батьки, так і діти. Ці відносини формують уявлення одне про одного: батьки створюють свій образ дитини, а діти – образ своїх батьків. Успішність або труднощі в цих відносинах можуть безпосередньо впливати на емоційне благополуччя дитини, сприяючи або, навпаки, гальмуючи її розвиток.

Одним із найважливіших аспектів цього процесу є тип відносин між батьками та дітьми. Науковець Є.Г. Ейдемільер виділяє три основні типи взаємовідносин батьків і дітей, це зокрема: надмірна залученість, відстороненість та оптимальний тип відносин [22]. Розглянемо детальніше кожен із них.

Надмірна залученість, або гіперопіка, може призвести до інфантильності та несамотійності дитини, тоді як емоційне відкидання з боку батьків призводить до низької самооцінки, емоційних труднощів та соціальної ізоляції.

Відстороненість – це емоційний або фізичний бар'єр у взаємодії, який проявляється у формі зниженої залученості, байдужості або дистанціювання. У стосунках з дітьми відстороненість може виражатися через обмежену увагу, мінімальну підтримку та недостатню емоційну взаємодію, що може негативно впливати на розвиток довіри та емоційного благополуччя дитини.

Оптимальний тип дитячо-батьківських відносин, побудований на взаємній довірі, повазі та рівноправному діалозі, є найкращою моделлю для забезпечення гармонійного розвитку дитини [31, с.10].

Взаємини з батьками не лише формують у дитини позитивний образ себе та інших, але й створюють основу для її емоційної стабільності. Діти, які отримують емоційну підтримку, любов і турботу, здатні краще справлятися з труднощами, проявляти емоційну гнучкість та розвивати соціальні навички. Саме тому важливо звертати увагу на оптимізацію дитячо-батьківських відносин для забезпечення емоційного благополуччя дитини та її успішної соціалізації [44, с.170].

Не менш важливою складовою у контексті впливу дитячо-батьківських відносин на емоційний розвиток дитини є стилі виховання та батьківські установки, з огляду на те, як вони впливають на формування емоційної сфери дитини та її самооцінки.

Стиль виховання в сім'ї базується на емоційних стосунках між батьками та дитиною, а також на внутрішньо-сімейних відносинах і ступені взаєморозуміння. Це ціла система, яка враховує усвідомлення батьками цілей виховання, їх завдання, а також вибір відповідних методів та засобів впливу. Важливо, щоб батьки розуміли, що дозволено і що не можна робити у виховному процесі. Тобто стиль виховання – це певна комбінація методів та

підходів, що базуються на індивідуальних особливостях кожної сім'ї та очікуваннях батьків.

У психології визначаються такі ключові аспекти взаємодії батьків з дитиною, це зокрема: автономія і контроль, відторгнення і прийняття, рівень вимогливості, ступінь емоційної близькості і прив'язаності, строгість і послідовність у виховних підходах, а також ступінь задоволення потреб дитини. Баланс цих параметрів формує різні стилі батьківського виховання. Таким чином, існує багато трактувань стилів виховання в різних дослідженнях, що дозволяє виділити кілька основних [50, с.92].

Зарубіжні крос-культурні дослідження також показали, що підходи до виховання в різних культурах мають спільні риси. Основні стилі виховання поділяються на чотири типи залежно від рівня контролю та любові: *авторитетний, авторитарний, ліберальний і відсторонений*.

Авторитетний стиль виховання, що поєднує високу вимогливість із підтримкою та розумінням, сприяє формуванню у дитини впевненості в собі та самостійності. Батьки з таким стилем виховання встановлюють чіткі межі та правила поведінки, проте одночасно підтримують відкритий діалог, дозволяючи дитині висловлювати свої думки та почуття. Завдяки цьому авторитетний стиль сприяє розвитку в дитини почуття безпеки та самоконтролю, формує навички відповідальності та емпатії, що позитивно впливає на її здатність будувати соціальні стосунки.

Авторитарний стиль характеризується високим рівнем контролю, жорсткими вимогами та мінімальною емоційною підтримкою. Батьки, які застосовують авторитарний стиль, часто очікують безумовної слухняності та можуть використовувати покарання як основний метод дисципліни. У дітей, вихованих в авторитарному стилі, часто розвивається почуття страху перед помилками або покараннями, що може пригнічувати їхню самостійність і творче мислення. Це також може призвести до зниження самооцінки, обмеження соціальних навичок та схильності до тривожності

Ліберальний стиль виховання передбачає мінімальний контроль та обмежену структурованість. Батьки, які обирають ліберальний підхід, зазвичай надають дитині багато свободи, дозволяючи їй приймати власні рішення та встановлювати власні межі поведінки. Однак відсутність чітких обмежень та керівництва може призвести до того, що дитина відчуває брак підтримки та стабільності. Це може вплинути на її здатність адаптуватися до соціальних норм і правил, а також призвести до труднощів у побудові дисципліни та самоконтролю.

Відсторонений стиль виховання характеризується низьким рівнем залученості батьків у життя дитини. У цьому стилі батьки мало цікавляться потребами та емоціями дитини, що створює відчуття емоційної ізоляції. Діти, виховані у відстороненому стилі, можуть відчувати нестачу підтримки та уваги, що негативно впливає на їхню здатність до емпатії та соціальної адаптації. Вони можуть відчувати труднощі у встановленні довірчих стосунків і часто демонструють нестабільну самооцінку, емоційну замкнутість або залежність від зовнішнього схвалення. Кожен із стилів виховання по-різному впливає на емоційний розвиток дитини, її поведінку та здатність будувати стосунки [54, с.125].

У структурі батьківського ставлення виділяють три ключові компоненти: емоційне прийняття або відторгнення дитини, дистанцію у спілкуванні з нею, а також контроль над її поведінкою. Ці компоненти складаються з різних комбінацій емоційних, когнітивних і поведінкових елементів. Формування певного типу батьківського ставлення залежить від різних чинників, включаючи особистісні риси батьків, характеристики дитини (фізичні, психологічні, статеві), подружні взаємини та культурно-соціальні умови [53, с.108].

Емоційне ставлення батьків є основою для формування особистісної структури дитини. В залежності від цього ставлення, діти можуть відчувати як позитивні, так і негативні емоції щодо себе. Наприклад, безумовне емоційне прийняття, яке виражається у любові та підтримці незалежно від поведінки

дитини, сприяє розвитку впевненості у собі та стабільної самооцінки. На противагу цьому, умовне прийняття, яке залежить від досягнень чи поведінки, може породжувати у дитини тривожність та відчуття невпевненості [58, с.170].

Існують також варіанти емоційного ставлення, які включають байдужість чи навіть відторгнення дитини. Такий підхід, коли дитина не відчуває підтримки або переживає емоційну холодність з боку батьків, може викликати проблеми в її емоційному розвитку. Діти, які стикаються з емоційним відторгненням, часто мають труднощі у формуванні позитивного образу себе, що може призвести до заниженої самооцінки, невпевненості або навіть агресії [61, с.253].

Важливо також розуміти, що батьківська позиція — це не лише емоційний аспект, але й когнітивний, який включає уявлення батьків про дитину, їхні виховні принципи та методи. Вплив батьків на дитину полягає не тільки у безпосередній взаємодії, але й у тому, як вони встановлюють певні стандарти поведінки, оцінюють досягнення дитини та створюють систему цінностей.

Неприйняття дитини з боку батьків, особливо на ранніх етапах розвитку, може стати причиною формування психологічних проблем, таких як порушення самооцінки, труднощі з ідентифікацією та негативне ставлення до себе. Діти, які відчують відторгнення, часто починають також відторгати себе, що стає основою для порушень емоційної стабільності [63, с.270].

Емоційна безпека є фундаментом для гармонійного розвитку особистості. Якщо дитина не відчуває емоційної підтримки з боку батьків, це створює бар'єри для її розвитку, зокрема, впливає на її здатність формувати здорову ідентичність. Батьківська підтримка та безумовне прийняття сприяють тому, що дитина зростає в атмосфері довіри, любові та турботи, що забезпечує емоційне благополуччя. Водночас, негативні емоційні взаємини можуть породжувати тривожність, емоційні дисбаланси та інші проблеми, які згодом позначатимуться на емоційному розвитку дитини [31, с.10].

Отже, ставлення батьків до дитини безпосередньо впливає на її емоційний розвиток і формування образу «Я». Батьківські очікування, установки та емоційні реакції визначають, яким чином дитина сприймає себе та навколишній світ. Від того, наскільки батьки готові підтримувати дитину, залежить її емоційне благополуччя, впевненість у собі та здатність адекватно реагувати на емоційні виклики.

Компоненти батьківського ставлення, включають три основні складові: емоційний, когнітивний і поведінковий. Кожен із цих компонентів має критичне значення для формування взаємодії між батьками і дитиною та безпосередньо впливає на її емоційний розвиток.

Емоційний компонент охоплює сукупність почуттів і переживань, які батьки відчують до своєї дитини. Це емоційне ставлення є базисом, на якому будується вся структура взаємин у сім'ї. Залежно від того, чи є це ставлення позитивним (любов, прийняття, підтримка) чи негативним (відторгнення, байдужість, агресія), дитина формує своє сприйняття себе та світу [26, с.11].

Позитивне емоційне ставлення забезпечує дитині почуття безпеки та довіри, створюючи сприятливі умови для її емоційного розвитку. Діти, які отримують від батьків любов і підтримку, виростають більш впевненими в собі, емоційно стабільними, легше долають труднощі та формують позитивне ставлення до інших людей. Натомість негативне емоційне ставлення, таке як відторгнення або байдужість, може призвести до розвитку тривожності, низької самооцінки, замкненості або агресивності. Емоційна депривація (недостатність позитивних емоцій) може стати причиною затримок у розвитку емоційної сфери, проблем у комунікації та соціалізації [21, с.267].

Когнітивний компонент стосується того, як батьки сприймають свою дитину, які уявлення вони мають про її особистість, потреби, інтереси, цінності та поведінку. Це стосується того, як батьки оцінюють здатності своєї дитини, її потенціал та особистісні якості. Когнітивний компонент формує основи батьківських очікувань від дитини.

Наприклад, батьки, які бачать свою дитину як талановиту і здатну досягти успіху, будуть підтримувати її і допомагати розвиватися, створюючи для цього всі необхідні умови. Однак якщо батьки сприймають дитину як слабку або недолугу, це може обмежувати її можливості самореалізації та знижувати її самооцінку. Часто когнітивний компонент впливає на формування у дитини її «Я-образу», який є фундаментальним для розвитку емоційної ідентичності та самоповаги.

Крім того, якщо когнітивне сприйняття батьків є викривленим або неприйнятним для дитини (наприклад, коли батьки постійно занижують її досягнення або порівнюють із іншими дітьми), це може викликати тривогу, невпевненість та емоційний дискомфорт.

Поведінковий компонент охоплює методи і способи взаємодії батьків із дитиною. Це включає стиль виховання, рівень контролю, використання покарань і заохочень, а також прояви батьківського лідерства в сім'ї.

Різні стилі батьківської поведінки можуть мати як позитивний, так і негативний вплив на емоційний розвиток дитини. Наприклад, авторитарний стиль виховання, при якому батьки суворо контролюють дитину, не дозволяючи їй самостійно приймати рішення, може викликати емоційну відчуженість, низьку самооцінку і страх перед помилками [50, с.82].

Ліберальний стиль, який полягає в мінімальній участі батьків у житті дитини і майже повній відсутності контролю, може призвести до того, що дитина відчуває емоційну ізоляцію, що може ускладнювати її соціалізацію і розвиток відповідальності.

Оптимальний стиль, при якому батьки демонструють рівновагу між емоційною підтримкою і вимогливістю, є найбільш сприятливим для розвитку емоційної стабільності у дитини, її впевненості та здатності самостійно вирішувати життєві завдання.

Поведінковий компонент також включає форму і рівень контролю з боку батьків. Важливим аспектом є міра самостійності, яку дозволяють батьки, а також їхня готовність підтримати дитину в складних ситуаціях. Надмірний

контроль може призвести до розвитку тривожності та емоційної залежності, тоді як повна відсутність контролю – до емоційної байдужості [51, с.113].

Ці три компоненти батьківського ставлення взаємопов'язані і впливають один на одного. Наприклад, якщо батьки емоційно віддалені від дитини, це може відобразитися в їхніх когнітивних оцінках її якостей та поведінкових методах взаємодії, що в свою чергу негативно вплине на її емоційний розвиток. Навпаки, позитивне емоційне ставлення до дитини сприятиме формуванню позитивної когнітивної оцінки і здорових способів взаємодії, що допоможе дитині розвивати емоційну стійкість, самооцінку та соціальні навички.

У цілому, гармонійне поєднання емоційного, когнітивного і поведінкового компонентів батьківського ставлення є ключем до сприятливого емоційного розвитку дитини, забезпечення її почуття безпеки та емоційного благополуччя.

Висновки до розділу 1

Взаємини між батьками та дітьми є одним із найважливіших факторів, що впливають на емоційний розвиток і благополуччя дошкільників. Вони визначають формування особистості дитини, її здатність до саморегуляції, емпатії, побудови соціальних взаємин і адаптації до середовища. Емоційний розвиток дошкільника відбувається через поступове ускладнення емоцій, інтеграцію їх із пізнавальними процесами та формування моральних почуттів.

Типи батьківського ставлення та стилі виховання мають суттєвий вплив на формування самооцінки, емоційної стійкості та соціальної поведінки дитини. Оптимальним є стиль виховання, що поєднує емоційну підтримку з адекватним контролем, що сприяє гармонійному розвитку емоційної сфери та формуванню позитивного образу себе.

Емоційний розвиток дошкільника включає формування базових емоцій, здатності їх розпізнавати, виражати та регулювати. Основними компонентами емоційного розвитку є: емоційна експресія: здатність дитини передавати свої

емоції через міміку, жести та слова; емоційна регуляція: навички контролю та управління своїми емоціями; емоційна емпатія: вміння співпереживати іншим. чинники, які сприяють емоційному розвитку (якісної емоційної взаємодії з дорослими (батьками, вихователями); вихованню в атмосфері любові, підтримки та розуміння; розвитку через гру та творчі активності; задоволенню базових психологічних потреб у безпеці, увазі та прийнятті.

Взаємодія з батьками формує емоційний фон, на якому дитина буде свої стосунки з іншими людьми та оцінює себе. Основні впливи дитячо-батьківських відносин є: позитивні, теплі та підтримуючі відносини сприяють формуванню емоційного благополуччя, впевненості та позитивної самооцінки; негативні або байдужі відносини можуть призводити до тривожності, низької самооцінки, емоційної нестабільності; гармонійна взаємодія в сім'ї допомагає дитині опановувати механізми саморегуляції, співчуття та подолання стресів. Таким чином, дитячо-батьківські відносини є визначальними для формування здорової емоційної сфери та психологічного комфорту дитини.

З огляду на ключову роль сім'ї та освітнього середовища у становленні емоційної сфери дошкільників, важливим є створення позитивного емоційного клімату, підтримка індивідуальних особливостей дитини та розвиток навичок емоційного самовираження та регуляції. Гармонійне поєднання емоційного, когнітивного і поведінкового компонентів у взаємодії між батьками та дітьми є запорукою емоційного благополуччя та соціальної успішності дитини.

РОЗДІЛ 2

ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ВПЛИВУ ДИТЯЧО-БАТЬКІВСЬКИХ ВІДНОСИН НА ЕМОЦІЙНЕ БЛАГОПОЛУЧЧЯ ДИТИНИ

2.1. Дослідження дитячо-батьківських відносин і їх впливу на емоційний стан дошкільників

Для дослідження впливу батьківського ставлення на формування емоційної сфери дитини було використано низку психодіагностичних методик, спрямованих на комплексний аналіз емоційного стану дітей та особливостей батьківського ставлення. Вибірка дослідження складалася з 14 дітей старшого дошкільного віку та 14 пар батьків (14 матерів і 14 батьків).

Опитувальник «Аналіз сімейних взаємин» (АСВ) застосовувався для отримання інформації про емоційний клімат у родині та ставлення батьків до дітей. Ця методика дозволила оцінити ключові аспекти взаємодії батьків і дітей, зокрема рівень підтримки, прийняття та контроль з боку батьків. Таким чином, опитувальник АСВ допоміг з'ясувати, як батьки сприймають своїх дітей, які виховні цінності вони підтримують, а також виявив основні тенденції у ставленні до дітей.

Методика «Малюнок сім'ї (очима дітей)» застосовувалася для визначення емоційного ставлення дітей до членів своєї родини. Завдання намалювати сім'ю дозволяло дітям виразити приховані почуття до батьків та інших членів сім'ї, а також показати рівень емоційної близькості або відчуження. Аналіз малюнків допоміг оцінити, наскільки комфортно та захищено почуваються діти в родині, а також виявити ознаки емоційного комфорту чи тривоги.

Кольоровий тест за М. Люшером використовувався для оцінки емоційного стану дитини та її емоційних потреб. Вибір кольорів, який робили діти, відображав їхні емоційні потреби, рівень тривожності, потребу в спокої чи активності, емоційний комфорт або дискомфорт. Ця методика дозволила

глибше зрозуміти, як діти сприймають своє оточення та що саме їм необхідно для емоційного благополуччя.

Тест-опитувальник батьківського ставлення був використаний для оцінки батьківського ставлення за такими аспектами, як прийняття, кооперація, симбіоз, авторитарність та інфантилізація. Він допоміг виявити основні типи батьківського ставлення, які впливають на емоційний стан дитини, її почуття захищеності, впевненості та рівень самостійності.

Загалом, використання зазначених методик дозволило комплексно проаналізувати емоційний стан дітей, їхні емоційні потреби, а також особливості батьківського ставлення, що дало можливість зробити висновки про вплив батьків на емоційне благополуччя дитини та розробити рекомендації для підтримки її емоційної стабільності та самостійності.

Діагностики впливу дитячо-батьківських відносин ми використали наступні методики, які спрямовані на визначення аналізу сімейних взаємовідносин, на сприймання родини самою дитиною, на визначення емоційного стану дитини, а також на емоційний стан дитини у закладі дошкільної освіти.

За методикою Опитувальник «Аналіз сімейних взаємин» (АСВ) ми отримали такі показники, які представлено у таблиці 2.1.

Таблиця 2.1.

Аналіз сімейних взаємин

№	Показник	Виразений стиль виховання у матерів	Відсоток	Виразений стиль виховання у батьків	Відсоток
1	Гіперпротекція	5	35,7%	4	28,6%
2	Гіпопротекція	3	21,4%	2	14,3%
3	Потурання	4	28,6%	3	21,4%
4	Ігнорування потреб	2	14,3%	3	21,4%
5	Надмірність вимог	6	42,9%	5	35,7%
6	Недостатність обов'язків	3	21,4%	4	28,6%

7	Надмірність заборон	5	35,7%	4	28,6%
8	Недостатність заборон	2	14,3%	3	21,4%
9	Суворі санкції	4	28,6%	3	21,4%
10	М'які санкції	3	21,4%	2	14,3%
11	Нестійкість стилю виховання	6	42,9%	5	35,7%

Аналізуючи результати таблиці маємо наступні показники. За показником гіперпротекції, що відображає надмірне залучення батьків у життя дитини, 5 матерів (35,7%) та 4 батька (28,6%) демонструють високу включеність та контроль, намагаючись передбачити всі бажання дитини і захистити її від будь-яких труднощів, що може обмежувати самостійність та ініціативу дітей.

Щодо гіпопротекції, що вказує на недостатню увагу до дитини, цей стиль виявляють 3 матері (21,4%) і 2 батька (14,3%), які приділяють мінімум часу вихованню, що може створити в дитини відчуття емоційного нехтування та зниження самооцінки.

За показником потурання, який визначає схильність батьків задовольняти всі бажання дитини, 4 матері (28,6%) і 3 батька (21,4%) демонструють схильність до надмірної поблажливості, що сприяє розвитку у дитини труднощів із дисципліною та прийняттям обмежень.

Ігнорування потреб дитини спостерігається у 2 матерів (14,3%) та 3 батьків (21,4%), які мало уваги приділяють емоційним і духовним потребам дитини, що може позначитися на формуванні у дитини почуття непотрібності та відсутності підтримки.

Надмірність вимог відзначається у 6 матерів (42,9%) і 5 батьків (35,7%), що вказує на значний рівень очікувань до досягнень і поведінки дитини, часто перевищуючи її реальні можливості, що може викликати у дітей підвищену тривожність і страх невдачі.

Недостатність обов'язків проявляють 3 матері (21,4%) та 4 батька (28,6%), що відображає низькі вимоги до відповідальності дитини у сімейних справах, що може гальмувати розвиток її самостійності та здатності до самоконтролю.

Надмірність заборон у вихованні характерна для 5 матерів (35,7%) та 4 батьків (28,6%), які обмежують свободу дитини, що може викликати спротив та бажання уникати контролю.

Недостатність заборон спостерігається у 2 матерів (14,3%) і 3 батьків (21,4%), що свідчить про мінімальні обмеження для дитини, надаючи їй надмірну свободу, що може призвести до труднощів з дотриманням дисципліни.

Надмірність санкцій за порушення правил у вигляді суворих покарань застосовують 4 матері (28,6%) та 3 батька (21,4%), що може формувати у дитини страх перед помилками та почуття провини.

Мінімальність санкцій демонструють 3 матері (21,4%) та 2 батька (14,3%), переважно застосовуючи заохочення і майже уникаючи покарань, що може призводити до недостатньої відповідальності дитини за свої вчинки.

Нарешті, нестійкість стилю виховання, яка вказує на різкі коливання у підходах до виховання, характерна для 6 матерів (42,9%) і 5 батьків (35,7%), що може створювати у дитини плутанину і відчуття нестабільності через непослідовність у виховних стратегіях.

Цей розподіл показників підкреслює багатогранність виховних підходів і вплив їх на емоційний та соціальний розвиток дитини.

За методикою Малюнок сім'ї (очима дітей) маємо наступні результати, які представлено на рисунку.

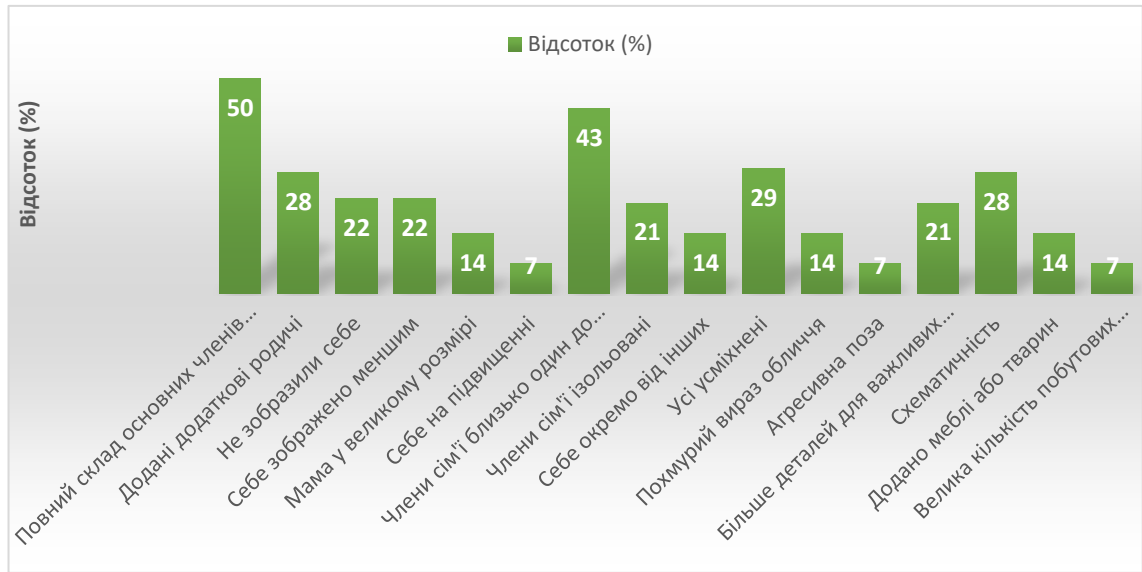

Рис.2.1. Результати діагностики за методикою «Малюнок сім'ї»

Аналізуючи дані рисунку маємо такі результати. За *складом зображеної сім'ї*, лише сім із 14 дітей (50%) зобразили повний склад основних членів сім'ї (маму, тата, себе). Четверо дітей (28%) додали додаткових родичів (бабусь, братів чи сестер), що свідчить про їхню значущість у житті дитини. Однак троє дітей (22%) не намалювали себе навіть після нагадувань, що може вказувати на певні відчуття відчуження або знедоленості у сім'ї.

Аналізуючи *розмір і співвідношення постатей* троє дітей (22%) намалювали себе значно меншими порівняно з іншими членами сім'ї, що може свідчити про відчуття пригнічення або невпевненості.

Двоє дітей (14%) зобразили маму у великому розмірі, що може вказувати на домінуючу роль матері або гіперопіку.

Один учасник (7%) зобразив себе на підвищенні (на стільці), що може свідчити про прагнення до лідерства або уваги з боку родини.

Аналізуючи *розміщення постатей на аркуші* у шести малюнках (43%) всі члени сім'ї розташовані близько один до одного з фізичним контактом, що відображає емоційну близькість та спільність.

Троє дітей (21%) зобразили членів сім'ї ізольовано один від одного, що може свідчити про певне відчуття емоційної дистанції.

Двоє дітей (14%) помістили себе окремо від інших членів сім'ї, що може відображати відчуження або бажання зберегти особистий простір.

Проаналізувавши позу та вираз обличчя, ми маємо такі результати. Четверо з 14 дітей (29%) намалювали членів родини з усмішками, що вказує на позитивне сприйняття сімейних взаємин. Двоє дітей (14%) зобразили когось із членів родини з похмурим виразом обличчя, що може відображати напруженість або конфлікт у взаєминах. Один учасник (7%) зобразив одного з батьків в агресивній позі, що може вказувати на сприйняття суворого чи надмірно дисциплінуючого ставлення до дитини.

Аналізуючи *деталізацію малюнків*, троє дітей (21%) зобразили найбільш значущих для себе членів сім'ї з більшою кількістю деталей, що вказує на глибокий емоційний зв'язок.

Чотири малюнки (28%) виявили схематичність у зображенні членів сім'ї, що може свідчити про певну емоційну дистанцію чи байдужість до них.

Проаналізувавши *зображення додаткових предметів та їх просторове розміщення*, маємо такі результати.

Двоє дітей (14%) додали у малюнок додаткові предмети, такі як меблі або тварин, що свідчить про стабільність домашньої атмосфери та важливість оточення.

Один малюнок (7%) містив велику кількість побутових предметів, що може вказувати на матеріальне фокусування або слабкий емоційний зв'язок.

Результати дослідження свідчать про різноманітні емоційні тенденції у сприйнятті дітьми своєї сім'ї, що можуть бути пов'язані з кількома чинниками.

Перший чинник – емоційна близькість та стабільність. У випадках, коли діти зображають свою сім'ю в тісному контакті та з увагою до деталей, можна припустити, що такі сім'ї мають стабільні, теплі відносини. Діти, ймовірно, відчувають підтримку і турботу від батьків, що сприяє формуванню відчуття безпеки та довіри. Це також може вказувати на наявність спільної діяльності в

сім'ї, де дитина бере участь у сімейних справах, і це дозволяє їй почуватися частиною сімейного колективу.

Другий чинник – емоційна ізолюваність. Емоційна ізолюваність, зображена на малюнках деяких дітей, може бути ознакою того, що дитина відчувається віддаленою від батьків або інших членів сім'ї. Це часто може бути пов'язано з фізичною відсутністю одного з батьків, наприклад, у зв'язку з тривалим перебуванням на роботі, службою в армії або іншими життєвими обставинами. Також емоційна ізоляція може відображати відсутність емоційної взаємодії та уваги до потреб дитини з боку батьків, що іноді трапляється через надмірне робоче навантаження чи стрес у складних соціально-економічних умовах.

Третій чинник – елементи відчуження та конфліктності. Діти, які зобразили членів родини ізолюваними, похмурими або в агресивних позах, можуть підсвідомо відображати сімейні конфлікти чи непорозуміння, які впливають на їхню емоційну стабільність. Це часто зустрічається в сім'ях, де є часті конфлікти між батьками, що впливає на емоційний стан дитини та її сприйняття безпеки в родині. Такі ситуації можуть призводити до почуття відчуження або до формування негативного образу родинних стосунків у свідомості дитини. Крім того, у складних соціальних і економічних умовах, коли сім'я відчуває стрес, емоційні прояви можуть змінюватися, і це впливає на загальну атмосферу в родині.

Підводячи підсумки за даною методикою можемо стверджувати, що близько 50% дітей зображають свої сім'ї як емоційно близькі та стабільні, із фізичним контактом та деталізацією. Водночас, у 21% випадків спостерігається емоційна ізолюваність, а в 14% – елементи відчуження та конфліктності у взаєминах.

Отже, результати свідчать про те, що рівень емоційної взаємодії та присутність підтримуючих стосунків у сім'ї є важливими факторами, які впливають на сприйняття дитиною своєї сім'ї. Емоційна близькість сприяє

почуттю захищеності, тоді як емоційна ізоляція або конфлікти можуть відобразитися на малюнках як ознаки невпевненості та тривоги.

Результати кольорового тесту за М. Люшером для 14 дітей старшого дошкільного віку свідчать про різноманітність емоційних потреб та станів, відображено на рисунку.

Рис. 2.2. Результати діагностики за колірним тестом М. Люшера

Аналізуючи дані діаграми маємо такі результати. Синій колір, що символізує спокій та емоційну стабільність, обрали на початкових позиціях шість дітей, що становить близько 43%. Це вказує на їхню потребу в комфорті та гармонії. Водночас двоє дітей, або 14%, розмістили синій колір наприкінці, що може вказувати на можливий емоційний дискомфорт.

Червоний колір, що асоціюється з активністю та прагненням досягнень, опинився серед перших виборів у чотирьох дітей (28%), що вказує на їхню зацікавленість у нових можливостях. Три дитини (21%) поставили червоний колір на останні позиції, що може свідчити про деяке виснаження або зниження зацікавленості в активності.

Жовтий колір, який символізує оптимізм і надію, обрали на перших позиціях п'ять дітей (36%), що вказує на їхнє позитивне ставлення до життя.

Для двох дітей (14%) жовтий колір був на останніх позиціях, що може вказувати на відсутність позитивних очікувань або тривожність.

Зелений колір, пов'язаний з упевненістю та самоствердженням, поставили на перші позиції чотири дитини (28%), що говорить про прагнення до самостійності та отримання визнання. Троє дітей (21%) обрали його на останніх місцях, що може свідчити про невпевненість у собі або тривогу.

Фіолетовий колір, який відображає чуттєвість і схильність до уяви, опинився на початку у трьох дітей (21%), що вказує на потребу в емоційному розумінні та творчому вираженні. Двоє дітей (14%) поставили його в кінці, що може свідчити про відсутність інтересу до творчості чи відсутність естетичних переживань.

Коричневий колір, що символізує потребу в фізичному комфорті та безпеці, вибрали на перших позиціях три дитини (21%), підкреслюючи бажання уникати дискомфорту. У чотирьох дітей (29%) цей колір був на останніх позиціях, що свідчить про задоволеність їхніх фізичних потреб.

Чорний колір, пов'язаний з протестом і запереченням, розміщений на останніх позиціях у десяти дітей (71%), що свідчить про загальну відсутність протестних настроїв. Лише одна дитина (7%) обрала чорний на першому місці, що може бути ознакою внутрішнього конфлікту чи занепокоєння.

Загальний аналіз демонструє переважно позитивний емоційний стан у більшості дітей, проте окремі випадки потребують додаткової уваги для забезпечення емоційного комфорту та підтримки у подоланні потенційних тривожних переживань.

У дослідженні за тестом-опитувальником батьківського ставлення взяли участь 28 батьків дітей старшого дошкільного віку, зокрема 14 татів і 14 мам. За результатами дослідження, були виявлені наступні особливості батьківського ставлення за кожним із п'яти показників, результати діагностики висвітлено у таблиці 2.2.

Таблиця 2.2.

Результати діагностики батьківського ставлення

Показник	Критерій	Матері (кількість / %)	Батьки (кількість / %)
Прийняття-відштовхування	Позитивне емоційне ставлення, прийняття особистості	8 (29%)	6 (21%)
	Критичність, недовіра	3 (11%)	3 (11%)
Кооперація	Зацікавленість, підтримка самостійності та ініціативи	10 (36%)	7 (25%)
	Нейтральне ставлення	5 (18%)	6 (21%)
Симбіоз	Потреба в постійній увазі та турботі	7 (25%)	4 (14%)
	Більша свобода для самостійності	7 (25%)	10 (36%)
Авторитарна гіперсоціалізація	Контроль, вимогливість, дотримання правил	3 (11%)	5 (18%)
	Гнучкий підхід до виховання	11 (39%)	9 (32%)
Маленький невдаха	Відчуття потреби в додатковій опіці	3 (11%)	4 (14%)
	Віра в потенціал і самостійність дитини	11 (39%)	10 (36%)

Аналізуючи дані таблиці маємо такі показники.

За показником *прийняття-відштовхування* 50% батьків (8 матерів і 6 батьків) продемонстрували позитивне ставлення до своєї дитини. Це означає, що ці батьки схильні підтримувати індивідуальність дитини, визнають її особистість і довіряють їй. Водночас 22% батьків (3 матері та 3 батька) продемонстрували елементи відштовхування, які можуть проявлятися через підвищену критичність, дистанційованість або незадоволення дитиною.

Матері частіше демонструють прийняття, що пов'язано з природним прагненням створити емоційно безпечне середовище для дитини. Батьки ж

можуть більше орієнтуватися на підготовку до життя, що інколи супроводжується критичністю та дистанційованістю, адже їхня роль часто пов'язана з дисципліною та встановленням рамок.

За показником *кооперація*, що характеризує бажання батьків брати активну участь у житті дитини, був високим у 61% батьків (10 матерів і 7 батьків). Ці батьки підтримують інтереси і плани дитини, сприяють її самостійності і ініціативі. Інші 39% батьків (5 матерів і 6 батьків) продемонстрували більш нейтральне ставлення, що може вказувати на недостатню залученість в життя дитини або недостатню віру в її самостійність. Матері, як правило, більше зацікавлені у житті дитини, що виявляється у високому рівні кооперації, тоді як батьки можуть залишатися більш відстороненими в питаннях повсякденного виховання. Це може бути пов'язано з соціальними ролями, де матері забезпечують емоційну підтримку, а батьки — заохочують розвиток стійкості та самостійності дитини.

За показником *симбіоз* 39% батьків (7 матерів і 4 батька) продемонстрували сильне бажання захистити дитину від зовнішніх труднощів, що вказує на схильність до тісної емоційної прив'язаності та сприйняття дитини як залежної та незахищеної. Інші 61% батьків (7 матерів і 10 батьків) схильні надавати дитині більше свободи для самостійного розвитку. У матерів показник симбіозу є вищим, що відображає прагнення емоційно захищати дитину та забезпечити її комфорт, особливо в умовах нестабільності. Батьки, навпаки, частіше заохочують самостійність дитини, орієнтуючи її на розвиток незалежності, що може бути частково пов'язано з бажанням підготувати дитину до можливих труднощів дорослого життя.

За показником *авторитарна гіперсоціалізація* 29% батьків (3 матері і 5 батьків) продемонстрували високий рівень контролю, вимогливості та дисципліни. Такі батьки схильні до суворого підходу у вихованні, очікуючи від дитини дотримання правил. Решта 71% батьків (11 матерів і 9 батьків) показали більш гнучкий підхід до виховання, дозволяючи дитині виражати власні думки та обирати власні шляхи. Батьки частіше демонструють

авторитарний підхід, що може бути пов'язано з традиційною роллю батька як суворого наставника, відповідального за дисципліну. Матері, навпаки, частіше застосовують гнучкий підхід, забезпечуючи дитині емоційну підтримку та можливість виявляти свою індивідуальність.

За показником *маленький невдаха*, що відображає інфантилізацію дитини, виявився у 25% батьків (3 матері та 4 батьків). Це свідчить про те, що ці батьки сприймають дитину як незрілу та непристосовану до життя, що потребує додаткового захисту. Решта 75% батьків (11 матерів і 10 батьків) демонструють позитивне ставлення до можливостей дитини, підтримуючи її у досягненні самостійності. Обидві групи батьків (матері й батьки) схильні до сприйняття дитини як «маленького невдахи» у подібному відсотковому співвідношенні. Це може бути пов'язано з турботою про безпеку дитини в умовах нестабільності, проте матері частіше надають дитині більше підтримки, тоді як батьки, вбачаючи слабкі сторони, більше фокусуються на контролі.

Ці результати свідчать, що ставлення до дитини у матерів і батьків має певні відмінності, що відображають традиційні соціальні ролі та відповідальність у сім'ї. Матері частіше демонструють прийняття, емоційну підтримку та схильність до симбіозу, тоді як батьки більше фокусуються на дисципліні, самостійності та контролі. Ця різниця стає більш вираженою в умовах нестабільності, коли батьки можуть відчувати посилений тиск за майбутнє дитини та, як наслідок, обирати більш суворі підходи. Така різниця відображає адаптивну реакцію на зовнішні виклики, пов'язані з поточною ситуацією в Україні, яка підвищує рівень тривожності та стимулює батьків підготувати дітей до можливих труднощів у житті.

За результатами первинної діагностики емоційного благополуччя дітей у колективі закладу дошкільної освіти за методикою «Визначення емоційного благополуччя дитини в колективі» були отримані наступні результати, які продемонстровано на рис.2.3.

Рис. 2.3. Результати дослідження емоційного благополуччя дітей

Аналізуючи дані отримані за методикою Г. Любіної та Л. Мікулік маємо такі тенденції.

Близько **50% дітей** (7 із 14) продемонстрували високий рівень емоційного благополуччя. Ці діти відчують, що їх підтримують, що їхню думку цінують, і вони мають можливість вільно обирати діяльність. Вони впевнені у своїй значущості в групі, мають відчуття емоційного комфорту, а також можуть запропонувати зміни у групі, що вказує на їхню активну включеність у колектив. Вихователі відзначили, що ці діти часто виявляють ініціативу та не бояться висловлювати власні ідеї.

Приблизно **29% дітей** (4 дитини) мають змішаний рівень емоційного благополуччя. Вони, з одного боку, відчують певну підтримку та мають можливість обирати види діяльності, однак одночасно відчують залежність від настрою дорослих і переживають, що їхня поведінка повинна відповідати певним стандартам. Ці діти вважають, що слухняність є важливою особистісною рисою, і можуть уникати питань або поведінки, які, на їхню думку, можуть бути небажаними для вихователів. Це може вказувати на деякий внутрішній тиск та необхідність відповідати очікуванням дорослих.

Ще **21% дітей** (3 дитини) демонструють низький рівень емоційного благополуччя. Ці діти часто відчують себе залежними від настрою дорослих

і можуть відчувати вину, якщо щось у них не виходить. Вони, як правило, більш стримані, і їм може бракувати впевненості у своїх правах на вибір або самовираження в колективі. Ці діти також можуть вважати, що потрібно поводитись зразково тільки в присутності "перевіряючих" дорослих, що свідчить про певний страх перед оцінюванням з боку дорослих.

Результати дослідження показують, що приблизно половина дітей у групі має високий рівень емоційного благополуччя, відчуваючи підтримку та прийняття. Проте частина дітей (близько 29%) відчувають певний внутрішній тиск через необхідність відповідати очікуванням дорослих, а 21% дітей демонструють емоційний дискомфорт, що вказує на потребу у додатковій підтримці.

Щоб підвищити рівень емоційного благополуччя всіх дітей у групі, вихователям рекомендується знижувати акцент на необхідності зразкової поведінки; забезпечувати можливість дітям вільно висловлювати свої думки та емоції; підтримувати дітей, які відчувають залежність від настрою дорослих, допомагаючи їм розвивати впевненість у собі. Ці заходи допоможуть створити сприятливий емоційний клімат, де всі діти почуватимуться захищеними та впевненими у своїй значущості.

2.2. Рекомендації щодо оптимізації дитячо-батьківських відносин та емоційного благополуччя дитини

Загальна мета запропонованих рекомендацій – підвищити якість дитячо-батьківських стосунків, допомогти батькам зрозуміти свої установки та переконання, а також розвинути навички конструктивного спілкування. Завдяки програмі батьки зможуть створити атмосферу емоційного благополуччя для дитини та підтримати її емоційний розвиток.

Очікувані результати:

1. Поглиблення розуміння батьками своїх виховних установок та їхнього впливу на дитину.

2. Поліпшення емоційного зв'язку між батьками та дитиною.
3. Формування у батьків практичних навичок підтримки та емпатійного спілкування.
4. Зміцнення здорової самооцінки дитини та розвитку її емоційної стійкості.

Детальні рекомендації для покращення дитячо-батьківських відносин.

Блок 1. Розуміння емоційних потреб дитини.

1. **Слухайте дитину активно і з повагою.** Активне слухання є основою здорових відносин, адже через нього батьки демонструють дитині повагу та розуміння. Коли дитина висловлює свої почуття або розповідає про переживання, важливо приділяти їй повну увагу: відкласти телефон, відволіктись від інших справ. Намагайтесь перефразувати її слова, підтверджуючи своє розуміння, наприклад: «Я правильно зрозумів/ла, що ти засмутився через те, що сталося у школі?» Це не тільки демонструє вашу увагу, але й допомагає дитині краще розуміти власні почуття.

2. **Проявляйте розуміння та прийняття емоцій дитини.** Важливо дозволяти дитині відчувати будь-які емоції без страху осуду. У випадках, коли дитина зла, сумна або розчарована, покажіть, що ви поруч і готові підтримати. Наприклад, замість того, щоб вмовляти дитину заспокоїтись, скажіть: «Я розумію, що ти злишся, і це нормально». Підтримуючи дитину таким чином, ви допомагаєте їй відчувати себе в безпеці, що позитивно впливає на емоційну стабільність.

Блок 2. Підтримка та розвиток самооцінки.

3. **Підтримуйте дитину через позитивне схвалення.** Позитивне схвалення стимулює в дитині мотивацію до навчання і зростання. Але замість загальних похвал варто звертати увагу на конкретні дії. Наприклад, після того, як дитина сама прибрала іграшки, скажіть: «Ти дуже старався і сам зібрав іграшки! Це допомагає тримати кімнату чистою». Такий підхід не тільки підтримує дитину, але й показує, що її дії мають значення.

4. Уникайте порівнянь з іншими дітьми

Коли батьки порівнюють дитину з іншими, це може призводити до формування комплексу меншовартості. Замість цього фокусуйтеся на індивідуальних досягненнях дитини, порівнюючи її успіхи з минулим досвідом: «Ти так швидко навчився зав'язувати шнурки! Пам'ятаєш, як спочатку було складно?» Це допомагає дитині розуміти власний прогрес і мотивує її досягати більшого.

Блок 3: Конструктивне спілкування та навички вирішення конфліктів.

5. **Використовуйте техніку «Я-повідомлень».** Говорити про власні почуття, а не критикувати дитину – ефективний спосіб уникнення конфліктів. Замість фрази «Ти мене ніколи не слухаєш!» спробуйте висловити свої емоції за допомогою «Я-послань», наприклад: «Я почуваюся розчарованим, коли ми домовляємось, а ти не виконуєш нашої домовленості». Це допомагає дитині зрозуміти, що йдеться про конкретну поведінку, а не про її особистість.

6. **Навчіться визнавати помилки та вибачатися.** Діти часто сприймають вибачення батьків як великий прояв поваги та відповідальності. Якщо ви допустили помилку або нагримали на дитину без підстав, варто вибачитися, сказавши: «Вибач, що я підвищив/підвищила голос. Мені не варто було так реагувати». Це не тільки сприяє довірі, а й показує дитині приклад правильної реакції на помилки.

Блок 4: Створення безпечного та емоційно стабільного середовища вдома.

7. **Запровадьте сімейні традиції, які об'єднують.** Традиції створюють у дитини відчуття стабільності та приналежності до родини. Це можуть бути як спільні прогулянки по суботах, так і вечори сімейних ігор раз на тиждень. Учасники таких ритуалів відчують себе важливою частиною сімейної спільноти, що позитивно впливає на розвиток емоційної стабільності.

8. **Забезпечуйте емоційно безпечне місце вдома.** Важливо створити в домі місце, яке асоціюється з комфортом і спокоєм. Це може бути куточок з подушками, де дитина може розслабитися, почитати або просто помовчати.

Дитина має знати, що це її особистий простір, де її підтримають і не засуджуватимуть. Така «зона комфорту» допомагає дітям відчувати себе безпечніше в моменти стресу чи тривоги.

Блок 5: Підтримка емоційного розвитку дитини через самостійність.

9. Надавайте можливість робити вибір. Коли дитина має можливість вибирати, вона почувається більш впевненою і самостійною. Навіть незначний вибір, як-от що вдягнути або яку гру вибрати, допомагає дитині розвивати відповідальність. Запропонуйте їй два варіанти, наприклад: «Ти хочеш піти в парк чи на майданчик?» Це також допомагає дитині навчитися приймати власні рішення.

10. Дозволяйте дитині помилятися. Помилки – це частина процесу навчання і самовдосконалення. Дитина має знати, що її не засуджують за промахи, а навпаки, підтримують у спробах виправити їх. Коли дитина помиляється, замість осуду допоможіть їй проаналізувати ситуацію: «Що, на твою думку, можна було зробити інакше?», «Як ти думаєш, що могло допомогти?» Це розвиває здатність до аналізу та самоконтролю, формуючи емоційну стійкість.

Дотримуючись цих рекомендацій, батьки зможуть побудувати здорові, конструктивні та довірливі стосунки з дітьми, надаючи їм необхідну емоційну підтримку для повноцінного розвитку. Такий підхід сприятиме формуванню в дитини впевненості у собі, емоційної стійкості та розуміння власної цінності.

2.3. Результати ефективності впровадження рекомендацій оптимізації дитячо-батьківських відносин та емоційного благополуччя дитини

Після впровадження програми оптимізації дитячо-батьківських відносин, яка включала практичні рекомендації та розвиток навичок емпатійного спілкування, активного слухання, позитивного схвалення та конструктивного виховання, було проведено повторний зріз за показниками методики.

Результати демонструють незначне підвищення показників батьківської уваги, обґрунтованості заборон, стабільності виховних підходів, а також зниження рівня гіперпротекції та гіпопротекції, що свідчить про поліпшення емоційного благополуччя дітей. Дані повторної діагностики продемонстровано на рисунку.

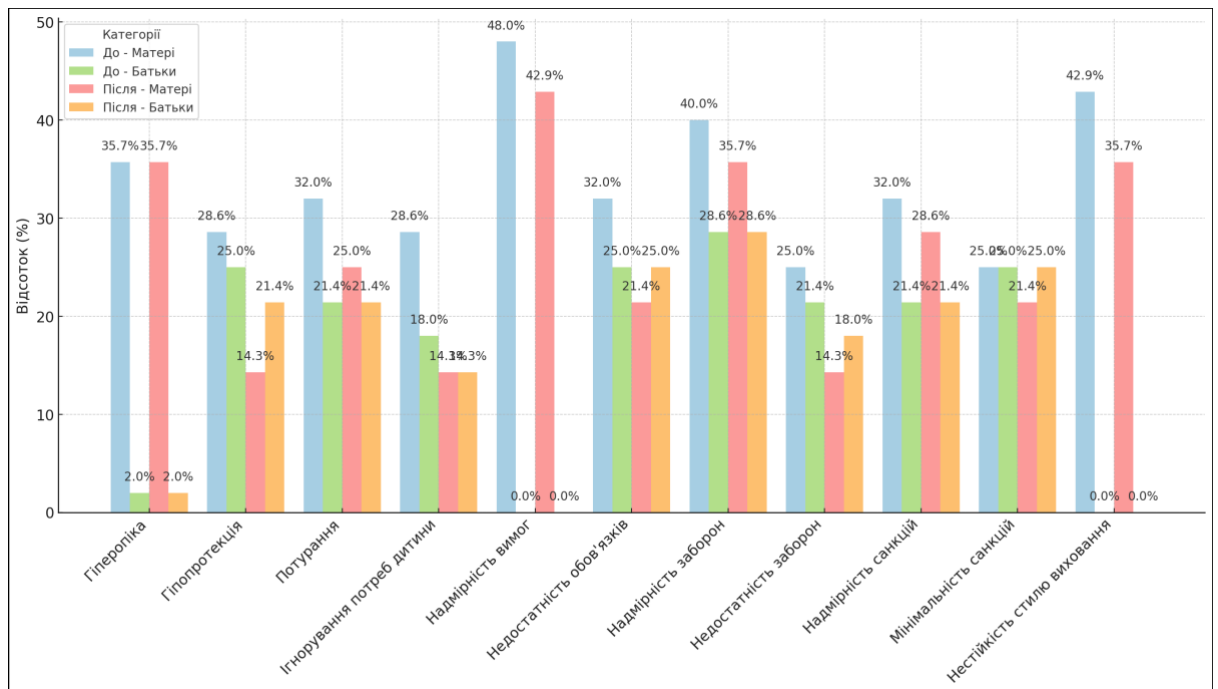

Рис. 2.4. Порівняльний аналіз сімейних взаємин до та після програми

Показник гіперпротекції, що відображає надмірне залучення батьків у життя дитини, дещо зменшився. Виявлено, що 4 матері (28,6%) та 3 батька (21,4%) демонструють високу включеність та контроль, прагнучи передбачити всі потреби дитини. Однак, завдяки рекомендаціям програми, вони стали менш обмежувати дитину, що сприяє розвитку її самостійності та ініціативи.

Показник недостатньої уваги до дитини знизився. Лише 2 матері (14,3%) та 1 батько (7,1%) виявили тенденцію до мінімальної уваги в процесі виховання, що може створити у дитини відчуття емоційного нехтування. Батьки, які мали цей стиль, стали більше часу приділяти емоційним потребам дитини, що позитивно вплинуло на її почуття прийняття.

Схильність батьків задовольняти всі бажання дитини залишилася відносно стабільною. Однак у цій групі 3 матері (21,4%) та 2 батька (14,3%) все ж показують ознаки надмірної поблажливості. Програма допомогла частково обмежити надмірне задоволення бажань дітей, що сприятиме кращій здатності дитини дотримуватися правил та обмежень.

Ігнорування потреб дитини значно зменшилося. Лише 1 мати (7,1%) та 2 батька (14,3%) демонструють недостатню увагу до емоційних та духовних потреб, що сприяло відчуттю дитиною своєї значущості та підтримки

У результаті програми рівень надмірних вимог залишився відносно стабільним, однак серед батьків, які мають цей стиль, 5 матерів (35,7%) та 4 батька (28,6%) демонструють менше очікувань, які перевищують реальні можливості дитини. Програма допомогла знизити рівень тривожності у дітей, зменшуючи їхній страх перед невдачами.

Лише 2 матері (14,3%) та 3 батька (21,4%) продовжують демонструвати низькі вимоги до відповідальності дитини у сімейних справах, що є покращенням порівняно з початковими результатами. Батьки стали частіше залучати дітей до спільної діяльності, що сприяє розвитку самоконтролю та відповідальності.

Показник надмірності заборон знизився, що є позитивною тенденцією. Зараз цей стиль демонструють 3 матері (21,4%) та 3 батька (21,4%), що вказує на зменшення тиску на дитину та її свободу. Батьки стали більш гнучкими у виховному підході, що дозволяє дітям відчувати менший спротив та більше прагнення до самостійності.

Недостатність заборон все ще спостерігається у 1 матері (7,1%) та 2 батьків (14,3%), що вказує на потребу додаткової роботи у цьому напрямку. Однак більшість батьків змогли знайти баланс між свободою та обмеженнями, що допомагає дітям краще розуміти та дотримуватися правил.

Кількість батьків, які застосовують суворі покарання, зменшилася до 3 матерів (21,4%) та 2 батьків (14,3%), що знизило страх дитини перед помилками і допомогло підвищити її самооцінку. Батьки навчилися більше

застосовувати конструктивні методи виховання замість покарань. Батьки, які застосовують переважно заохочення, залишилися в аналогічній кількості, однак їхній підхід став більш послідовним, що допомогло зберегти дисциплінарний баланс у вихованні дитини.

Показник нестійкості стилю виховання зменшився: 4 матері (28,6%) та 3 батька (21,4%) показали, що стали більш послідовними у вихованні. Діти тепер краще розуміють очікування батьків, що сприяє їхньому відчуттю стабільності та безпеки. Цей аналіз підтверджує, що програма позитивно вплинула на стосунки батьків із дітьми, зміцнивши емоційну підтримку, послідовність у вихованні та помірність у вимогах та обмеженнях. Це сприяє розвитку емоційної стійкості у дітей, покращенню їхньої самооцінки та почуття впевненості в оточенні.

Після повторної діагностики за методикою «Малюнок сім'ї очима дітей» були отримані наступні результати, які свідчать про покращення емоційного сприйняття сімейних стосунків у дітей після реалізації програми з оптимізації дитячо-батьківських відносин, результати якого продемонстровано на рисунку.

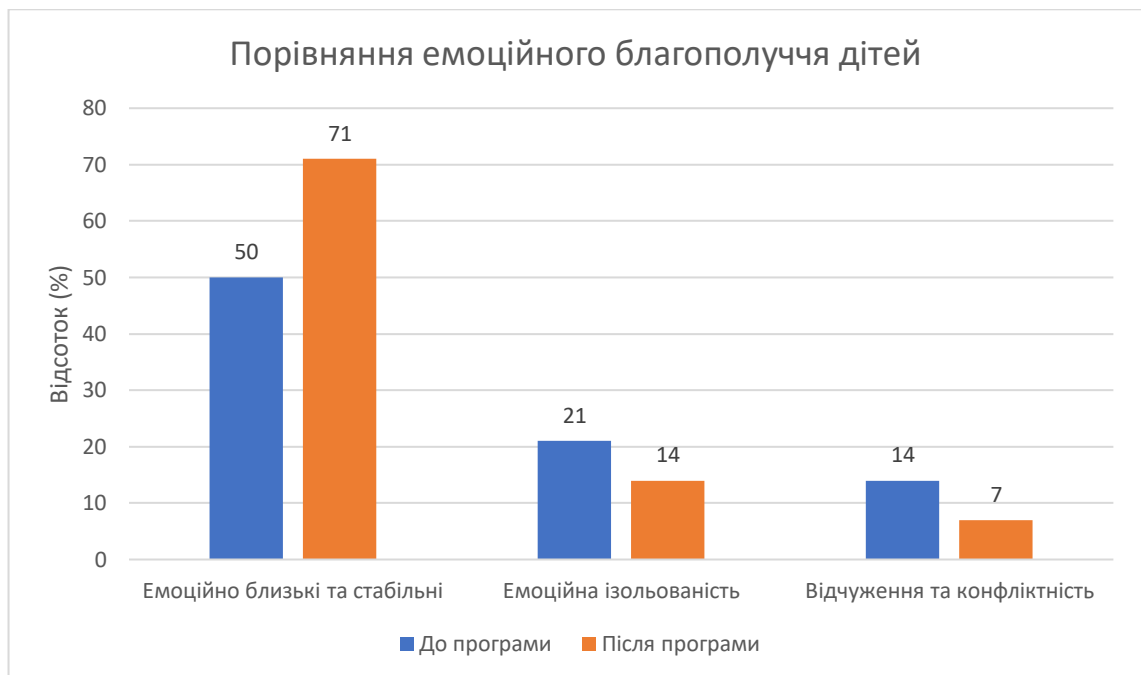

Рис. 2.5. Порівняльний аналіз емоційного благополуччя дітей до та після програми

За показником склад намальованої сім'ї та кількість її членів, ми отримали такі результати.

Повний склад основних членів сім'ї (мама, тато, себе) тепер зобразили 10 із 14 дітей (71%), що свідчить про підвищення почуття значущості своєї сім'ї.

Додаткових родичів (бабусь, братів чи сестер) **додали** п'ятеро дітей (36%), що також демонструє підвищення значущості розширеного сімейного оточення.

Тільки одна дитина (7%) не зобразила себе навіть після нагадувань, що свідчить про зниження почуття відчуження або знедоленості порівняно з попереднім діагнозом.

За показником розмір і співвідношення постатей лише двоє дітей (14%) намальовали себе значно меншими у порівнянні з іншими членами сім'ї, що свідчить про зниження рівня невпевненості та почуття пригнічення.

Четверо дітей (28%) зобразили маму або батька в більшому розмірі, вказуючи на домінуючу роль одного з батьків, але цей показник залишився стабільним, що свідчить про постійну, хоча й не надмірну, значущість батьківської фігури.

Двоє учасників (14%) зобразили себе на підвищенні, що свідчить про прагнення до лідерства чи бажання бути в центрі уваги, що є показником здорового почуття самоважливості.

За розміщенням постатей на аркуші у 9 малюнках (64%) всі члени сім'ї розташовані близько один до одного з фізичним контактом, що демонструє значне зростання емоційної близькості та єдності. Тільки двоє дітей (14%) зобразили членів сім'ї ізольовано, що свідчить про зниження емоційної дистанції порівняно з попереднім дослідженням. Лише одна дитина (7%) помістила себе окремо від інших членів сім'ї, що може відображати особистий простір, але не відчуження.

За показником поза та вираз обличчя вісім із 14 дітей (57%) намалювали членів родини з усмішками, що свідчить про покращення сприйняття позитивних сімейних взаємин. Лише один малюнок (7%) містив похмурий вираз обличчя у когось із членів родини, що свідчить про зниження рівня напруженості та конфліктності у взаєминах.

Ніхто з дітей не зобразив агресивну позу, що свідчить про зниження сприйняття суворого або надмірно дисциплінуючого ставлення до дитини.

За показником деталізація малюнка шестеро дітей (43%) зобразили найбільш значущих для себе членів сім'ї з більшою кількістю деталей, що вказує на поглиблення емоційного зв'язку та більш уважне ставлення до членів родини.

Лише три малюнки (21%) залишилися схематичними, що може свідчити про зниження емоційної дистанції чи байдужості до членів родини.

За показником зображення додаткових предметів та їх просторове розміщення четверо дітей (28%) додали у малюнок додаткові предмети, такі як меблі або тварин, що може свідчити про важливість домашньої атмосфери та стабільність. Жоден малюнок не містив надмірної кількості побутових предметів, що може свідчити про зниження матеріального фокусування і акцент на емоційні взаємини.

Отже узагальнюючи результати близько 71% дітей зображають свої сім'ї як емоційно близькі та стабільні, із фізичним контактом та деталізацією, що є покращенням порівняно з попереднім результатом. Водночас, лише 14% малюнків свідчать про емоційну ізолюваність, а 7% – про елементи відчуження та конфліктності у взаєминах, що вказує на зниження рівня емоційного дискомфорту.

Повторна діагностика підтверджує позитивний вплив програми оптимізації дитячо-батьківських стосунків, яка сприяла поліпшенню емоційного клімату у сім'ї, зниженню емоційної ізоляції та конфліктності, а також підвищенню почуття значущості та безпеки у дітей.

Для повторної діагностики кольорового тесту за М. Люшером після впровадження програми та рекомендацій результати покращилися, що свідчить про позитивні зміни у емоційному стані дітей.

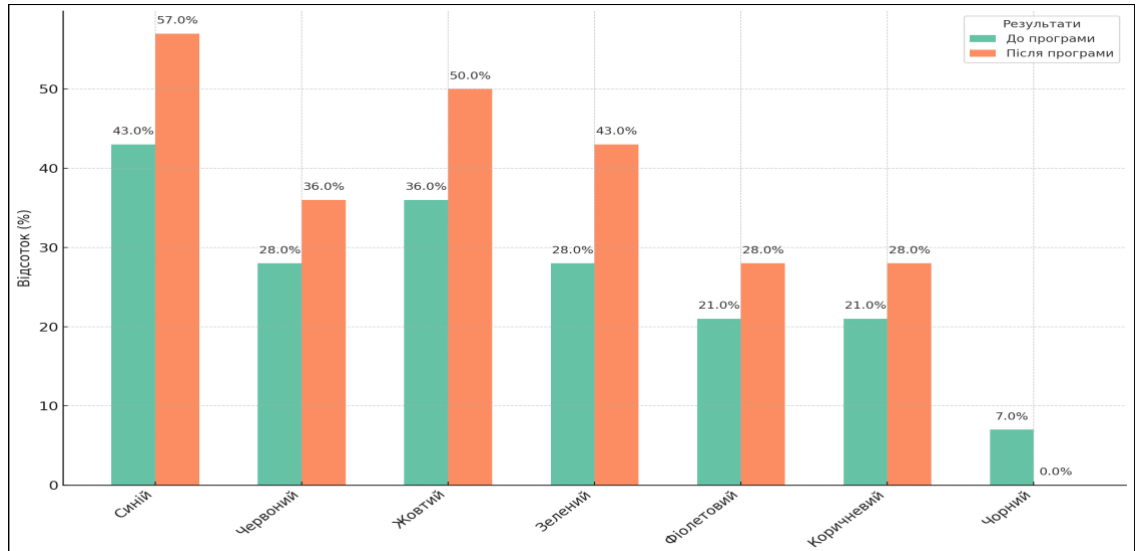

Рис. 2.6. Порівняльний аналіз за кольірним тестом М. Люшера до та після програми

Синій колір – символізуючи спокій та емоційну стабільність, залишився серед перших виборів для 8 дітей (57%), що вказує на їхнє бажання комфорту та гармонії. Тепер лише одна дитина (7%) розмістила синій колір наприкінці, що свідчить про зниження рівня емоційного дискомфорту.

Червоний колір – пов'язаний з активністю та прагненням досягнень, обрали на початкових позиціях 5 дітей (36%), що демонструє зростання інтересу до нових можливостей. Двоє дітей (14%) розмістили червоний колір на останніх позиціях, вказуючи на деяке виснаження, проте загальна тенденція стала оптимістичнішою.

Жовтий колір – символ надії та оптимізму, обрали на перших позиціях 7 дітей (50%), що свідчить про покращення позитивного ставлення до життя та оточення. Лише одна дитина (7%) обрала жовтий на останніх позиціях, що відображає зниження тривожності.

Зелений колір – асоційований з упевненістю та самоствердженням, тепер стоїть на перших позиціях у 6 дітей (43%), що вказує на зміцнення почуття впевненості. Лише двоє дітей (14%) обрали його на останніх позиціях, що може свідчити про помірне відчуття тривоги або невпевненості.

Фіолетовий колір – відображає творчість і чуттєвість, залишився серед перших виборів у 4 дітей (28%), що підкреслює потребу в емоційному розумінні. Тепер лише одна дитина (7%) розмістила фіолетовий колір на останніх позиціях, що свідчить про зростання інтересу до творчості та естетичних переживань.

Коричневий колір – символізує потребу в фізичному комфорті, залишився на перших позиціях у 4 дітей (28%), що вказує на бажання уникати дискомфорту. Троє дітей (21%) розмістили коричневий колір на останніх позиціях, що свідчить про загальну задоволеність фізичних потреб.

Чорний колір – асоціюється з протестом і запереченням, тепер на останніх позиціях у 12 дітей (86%), що вказує на зниження протестних настроїв та підвищення емоційної стабільності. Жодна дитина не обрала чорний колір на першій позиції.

Загальний аналіз показує, що після впровадження програми емоційний стан дітей покращився, особливо зросла їхня впевненість і знизився рівень тривожності. Однак деякі показники потребують подальшої уваги для забезпечення повної емоційної стабільності.

Після впровадження програми покращення дитячо-батьківських стосунків та додаткових рекомендацій, були отримані наступні результати за тестом-опитувальником батьківського ставлення.

За результатами повторної діагностики маємо такі узагальнені показники, які представлено на рисунку.

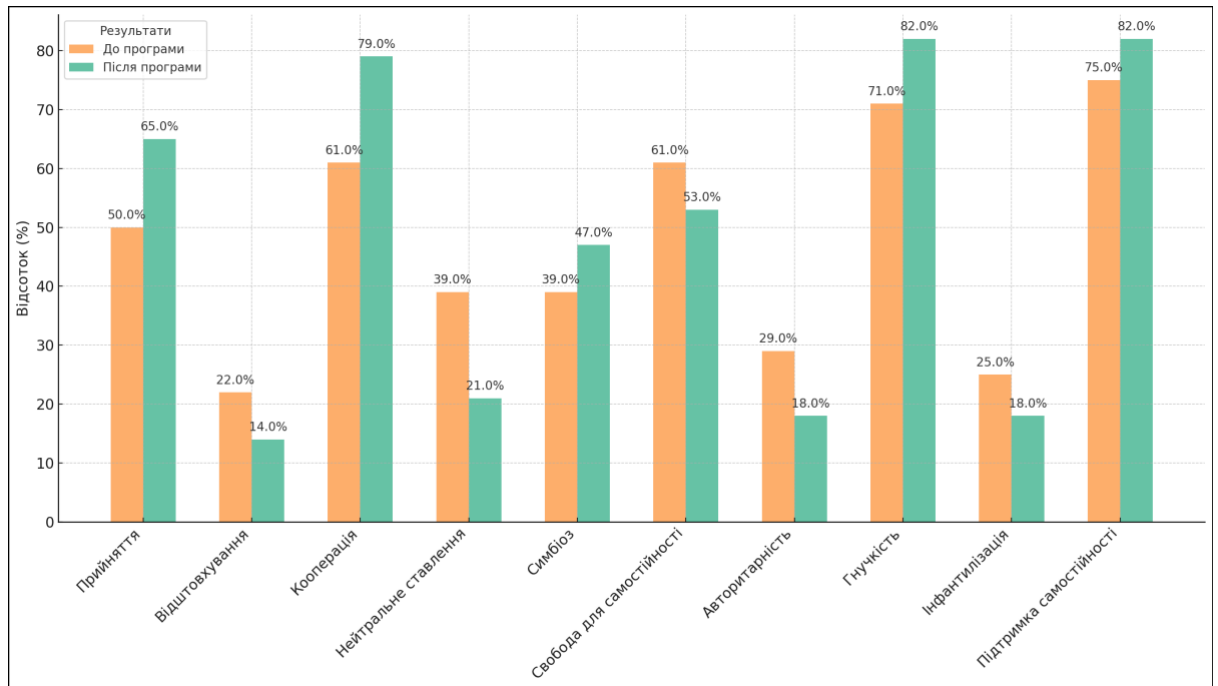

Рис. 2.7. Порівняльний аналіз батьківського ставлення до та після програми

Аналізуючи результати дослідження маємо такі зміни за кожним із критеріїв.

Рівень прийняття збільшився з 50% до 65% (10 матерів і 8 батьків). Це свідчить про позитивні зрушення в емоційному ставленні батьків до дітей, зокрема в усвідомленні важливості прийняття індивідуальності дитини та підтримки її особистості. Відштовхування, навпаки, знизилося до 14%, що може бути результатом роботи над розвитком довіри до дитини. Матері продемонстрували більшу схильність до прийняття, тоді як батьки також покращили цей показник завдяки глибшому розумінню значення емоційної підтримки.

Рівень кооперації значно зріс з 61% до 79% (12 матерів і 10 батьків), що вказує на підвищення зацікавленості батьків у житті дитини, її досягненнях та планах. Це може свідчити про збільшення активної участі батьків у повсякденних справах дитини. Нейтральне ставлення, яке раніше проявлялося у 39% батьків, зменшилось до 21%, що говорить про

підвищення залученості в процес виховання, особливо з боку батьків, які до цього ставились менш активно.

У показнику симбіозу також відбулися позитивні зміни. Сильне бажання захистити дитину тепер проявляється у 47% батьків, тоді як раніше цей показник був на рівні 39%. Це свідчить про підвищення емоційної прив'язаності батьків, особливо матерів, які часто сприймають дитину як незахищену. Водночас 53% батьків демонструють готовність надавати дитині більше свободи, що є важливим кроком у розвитку самостійності.

Високий рівень контролю та вимогливості знизився з 29% до 18%, оскільки батьки частіше обирають гнучкий підхід. Гнучкість у вихованні тепер виявляє 82% батьків (12 матерів і 11 батьків), що свідчить про зниження жорсткості у контролі та більшу увагу до потреб і думок дитини. Це свідчить про те, що батьки почали краще усвідомлювати роль емоційної підтримки та важливості свободи для дитини.

Показник інфантилізації дитини знизився до 18% (2 матері і 3 батька). Більшість батьків (82%) демонструють позитивне ставлення до самостійності дитини, що є ознакою віри в її потенціал. Це може бути пов'язане з результатами програми, яка допомогла батькам краще розуміти здатність дитини до самостійних рішень, а також підтримувати її в розвитку цих здібностей.

Повторна діагностика показала позитивну динаміку в ставленні батьків до дітей після впровадження програми. Значне збільшення показників прийняття, кооперації та гнучкості у вихованні свідчить про поліпшення емоційного зв'язку та підвищення уваги до потреб дитини. Результати також показують зниження рівня авторитарності та інфантилізації, що може бути пов'язано з усвідомленням батьками важливості емоційної підтримки та розвитку самостійності.

Ці зміни вказують на те, що батьки, як матері, так і батьки, стали більше орієнтуватися на позитивне сприйняття дитини, її ініціативності та самостійності.

За результатами повторної діагностики емоційного благополуччя дітей у колективі закладу дошкільної освіти, проведеної за методикою «Визначення емоційного благополуччя дитини в колективі», було отримано наступні результати, які свідчать про деяке поліпшення емоційного стану дітей, які представлено на рисунку.

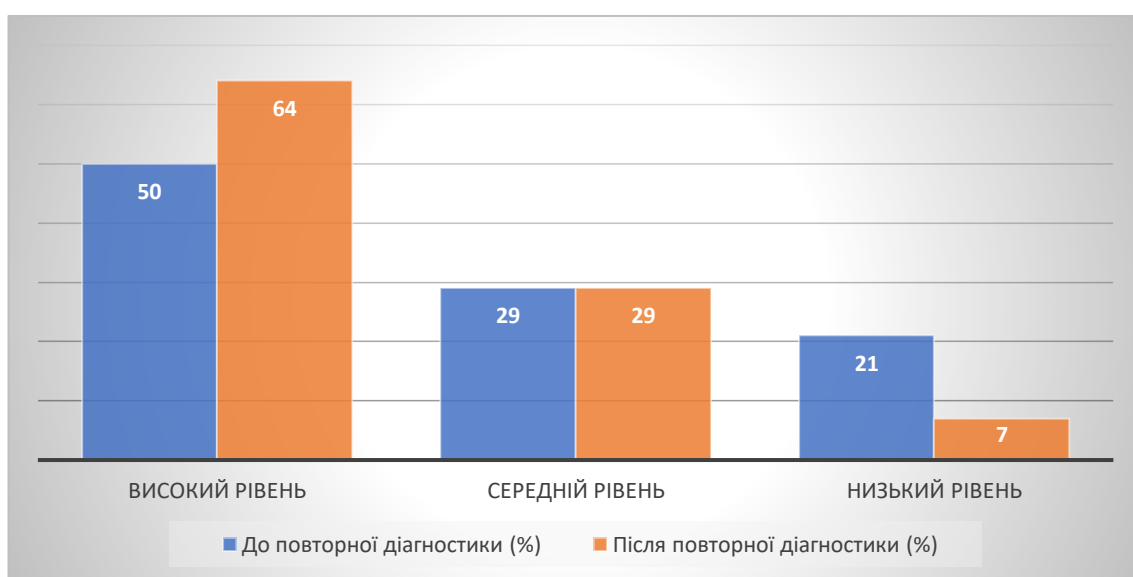

Рис. 2.8. Порівняльний аналіз емоційного благополуччя до та після програми

Аналізуючи дані діаграми високий рівень емоційного благополуччя збільшився з 50% до 64%, тобто 9 із 14 дітей тепер демонструють позитивний емоційний стан у колективі. Це свідчить про те, що діти стали більш відкритими, відчувають підтримку від однолітків і вихователів та впевнені в собі. Вони активніше беруть участь у спільних заходах і ініціативах, висловлюють свої думки та почуваються комфортно, пропонуючи ідеї щодо покращення умов у групі. Підвищення цього показника є ознакою того, що впроваджені рекомендації позитивно вплинули на створення безпечної та підтримуючої атмосфери для дітей.

Середній рівень емоційного благополуччя залишився без змін на рівні 29%, що становить 4 дитини. Ці діти, з одного боку, мають певне відчуття підтримки та можливість вільно обирати діяльність, але, з іншого боку, відчувають залежність від настрою дорослих і прагнуть відповідати очікуванням. Вони можуть відчувати внутрішній тиск через необхідність бути слухняними, що може обмежувати їхню здатність проявляти ініціативу. Незмінність цього показника вказує на стабільний емоційний стан цих дітей, але також вказує на необхідність подальшої роботи для зниження цього внутрішнього тиску.

Низький рівень емоційного благополуччя знизився з 21% до 7%, що тепер становить лише 1 дитину. Цей показник вказує на зниження емоційного дискомфорту серед дітей у групі. Діти, які раніше почувалися залежними від дорослих та боялися оцінки їхніх дій, стали більш впевненими у своїх можливостях, почали проявляти більше самостійності та менше залежати від зовнішніх обставин і настрою вихователів.

Результати дослідження свідчать, що батьківське ставлення відіграє ключову роль у формуванні емоційної сфери дитини, впливаючи на її здатність відчувати підтримку, емоційну стабільність і впевненість у собі як в сім'ї, так і в соціальному середовищі. Високий рівень прийняття, кооперації та гнучкості, продемонстрований батьками після впровадження рекомендацій, значно сприяє покращенню емоційного благополуччя дітей. Діти стали частіше проявляти ініціативу, вільніше висловлювати свої думки та почуватися більш комфортно серед однолітків і вихователів.

Показник «Прийняття» підвищився до 65%, що вказує на позитивні зміни в емоційній підтримці батьків, особливо з боку матерів. Це сприяє розвитку у дітей почуття емоційної безпеки та впевненості у власній значущості. У той же час зменшення рівня «Відштовхування» до 14% свідчить про зниження дистанційованості та критичності в батьківському ставленні, що зменшує емоційний дискомфорт дитини і дозволяє їй почуватися вільніше.

Зростання рівня кооперації (до 79%) та зниження нейтрального ставлення показує, що батьки стали більш зацікавленими в житті та успіхах своїх дітей. Це позитивно впливає на розвиток соціальних навичок, самостійності та довіри до інших.

Також покращення показника симбіозу (до 47%) свідчить про посилення емоційної прив'язаності до дитини, що особливо проявляється в турботливості матерів. Проте більшість батьків (53%) демонструють готовність до надання дитині більшої свободи, що важливо для її емоційної зрілості.

Зниження показника авторитарної гіперсоціалізації та зростання гнучкого підходу до виховання (до 82%) свідчить про зменшення контролю з боку батьків і кращу готовність визнавати індивідуальні потреби дитини, що сприяє розвитку самостійності та емоційної стабільності.

Загалом, результати підтверджують, що підтримка з боку батьків у вигляді прийняття, емоційної прив'язаності та гнучкості у вихованні сприяє розвитку позитивної емоційної сфери дитини. Це дає їй змогу зростати в атмосфері довіри та підтримки, формувати стабільний емоційний стан та розвивати соціальні навички, необхідні для повноцінного життя у соціумі.

Висновки до розділу 2

У ході емпіричного дослідження було підтверджено, що дитячо-батьківські взаємини відіграють ключову роль у формуванні емоційного благополуччя дітей старшого дошкільного віку. Використані психодіагностичні методики дозволили комплексно оцінити емоційний стан дітей, особливості батьківського ставлення та вплив цих чинників на взаємодію в родині й соціальному середовищі.

Аналіз результатів діагностики показав, що значна частина батьків демонструвала як позитивні підходи у вихованні (прийняття, кооперація, гнучкість), так і деякі проблемні аспекти (гіперпротекція, недостатність заборон, нестійкість стилю виховання), які впливали на емоційний стан

дитини. Малюнки дітей засвідчили важливість емоційної близькості в родині, а також наявність окремих елементів відчуження чи конфліктності.

Після впровадження програми оптимізації дитячо-батьківських відносин спостерігалось покращення емоційного стану дітей. Зросли показники емоційної близькості, прийняття і кооперації, зменшилася емоційна ізоляція та конфліктність. Діти стали демонструвати більшу впевненість, відкритість у спілкуванні, стабільність емоційного стану та позитивне сприйняття соціального оточення.

Таким чином, результати підтвердили ефективність програми з оптимізації батьківського ставлення у покращенні емоційного благополуччя дітей, що вказує на важливість роботи з батьками для створення сприятливого емоційного середовища як у сім'ї, так і в освітньому колективі.

ВИСНОВКИ

На основі проведеного дослідження ми можемо зробити наступні висновки:

Відповідно до першого завдання, було проведено теоретичний аналіз дитячо-батьківських відносин у психолого-педагогічній літературі. На основі досліджених джерел визначено, що дитячо-батьківські взаємини є багатовимірним феноменом, який охоплює емоційну, поведінкову та когнітивну складові. Основними концепціями, які пояснюють сутність і структуру цих відносин, є теорії прив'язаності, концепції емоційного контакту та рольового виховання. Встановлено, що якість взаємодії між батьками та дітьми значною мірою впливає на формування емоційної сфери дитини, її самооцінки, довіри до світу та соціальних компетенцій.

Відповідно до другого завдання, досліджено особливості емоційного розвитку дитини дошкільного віку. Визначено, що емоційна сфера дітей цього віку є динамічною та залежить від багатьох чинників, таких як стиль виховання в сім'ї, соціальне оточення, індивідуальні особливості дитини. Структура емоційного розвитку включає такі компоненти, як емоційна регуляція, емоційна чутливість та здатність до емпатії. Основними чинниками, що впливають на емоційний розвиток, є стабільність сімейного середовища, підтримка та прийняття дитини, а також моделі поведінки батьків. За результатами кольорового тесту М. Люшера, 57% дітей обрали синій колір на початкових позиціях, що свідчить про потребу в комфорті та гармонії, а 50% віддали перевагу жовтому кольору, що символізує оптимізм і надію.

Відповідно до третього завдання, здійснено емпіричне дослідження взаємозв'язку дитячо-батьківських відносин та емоційного стану дошкільників. Було використано психодіагностичні методики, такі як опитувальник «Аналіз сімейних взаємин», методика «Малюнок сім'ї», кольоровий тест за М. Люшером та тест-опитувальник батьківського ставлення. Результати показали, що 50% батьків демонструють прийняття

дитини, тоді як 22% проявляють елементи відштовхування. Водночас 79% батьків (за результатами повторної діагностики) покращили показник кооперації, активніше залучаючись у життя дитини. Щодо малюнків дітей, 71% відобразили повний склад сім'ї, що свідчить про покращення емоційного сприйняття родини, тоді як емоційна ізольованість знизилася до 14%.

Відповідно до четвертого завдання, розроблено рекомендації щодо покращення дитячо-батьківських відносин, які включали розвиток навичок активного слухання, емпатійного спілкування, конструктивного вирішення конфліктів та створення емоційно стабільного середовища. Проведена повторна діагностика показала покращення показників емоційного благополуччя дітей: високий рівень благополуччя зріс із 50% до 64%, а низький знизився з 21% до 7%. Серед батьків рівень прийняття підвищився з 50% до 65%, що свідчить про зростання емоційної підтримки та прийняття дитини.

Таким чином, дослідження підтвердило значущість якісних дитячо-батьківських відносин у формуванні емоційної стабільності та благополуччя дітей. Результати підкреслюють необхідність роботи з батьками для створення сприятливого емоційного клімату, який сприяє гармонійному розвитку дитини дошкільного віку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Авдєєва Н. Роль матері та батька в розвитку дитини. *Дошкільне виховання*. 2005. №7. С. 117-123.
2. Алексеєнко Т. Ф. Виховний потенціал сім'ї в сучасних умовах. *Український соціум*. К., 2018. С. 63-67.
3. Алексеєнко Т. Ф. Тенденції розвитку і класифікація батьківськородитячих стосунків в умовах сучасної сім'ї. К. : Вид-во УАДУ, 2021. Вип. 1. 192 с.
4. Акименко Ю.Ф. Психологічна корекція ставлення батьків до дітей молодшого шкільного віку : автореф. дис...канд. психол. наук: 19.00.07 «Педагогічна та вікова психологія» / Аки- менко Ю.Ф. – К., 2003. – 20 с.
5. Базовий компонент дошкільної освіти. Авторська група : Байєр О.М., Безсонова О.К., Брежнєва О.Г., Гавриш Н.В., Загородня Л. П., Косенчук О. Г., Корнєєва О.Л., Лисенко Г. М., Левінець Н. В., Машовець М.А., Мордоус І.О., Нерянова С. І., Піроженко Т. О., Половіна О. А., Рейпольська О.Д., Шевчук А. С. Під науковим керівництвом доктора психологічних наук, професора, член-кореспондента НАПН України – Піроженко Т. О. – 2021. Режим доступу: https://mon.gov.ua/storage/app/media/rizne/2021/12.01/Pro_novu_redaktsiyu%20Bazov_oho%20komponenta%20doshkilnoyi%20osvity.pdf
6. Беріс Р. Розвиток Я-концепції і виховання. Київ : Просвіта, 2016. 328 с.
7. Бех І. Д. Виховання особистості : у 2 кн. Кн. 1: Особистісно орієнтований підхід: науково-практичні засади. – К., 2003. – 280 с.
8. Беленька І. Сучасний стан питання формування та розвитку емоційної компетентності дітей дошкільного віку в контексті взаємодії з батьками. *ОД*, 2021. Том 34, No 3. С. 96-110.
9. Варій М. Й. Загальна психологія : підручник; Львів. держ. ун-т безпеки життєдіяльності. 4-те вид., випр. і допов. Київ : Знання, 2014. 1047 с.

10. Варій М. Й. Психологія особистості. К. : Центр учбової літератури, 2018. 592 с.
11. Вікова та педагогічна психологія: навч. посіб. /за заг. ред. О. В. Скрипченко, Л. В. Волинська, З. В. Огороднійчук та ін. Київ : Просвіта, 2001. 416 с.
12. Вікова та педагогічна психологія: навч. посіб. 6-те вид. /О.В. Скрипченко та ін. Київ: Каравела, – 2019. – 400 с.
13. Вовчик-Блакитна О.О. Індивідуальні особливості емоційного розвитку дитини: стратегії педагогічного супроводу. *Практична психологія та соціальна робота*. 2006. № 4. С. 1–3.
14. Гаміна Т. С., Гончар О. Ю. Педагогіка сімейного виховання : навчальний посібник. Луганськ : Альма-матер, 2012. 523 с.
15. Гончар Л. В. Проблема гуманізації батьківсько-дитячих взаємин у сучасній сім'ї. Нові тенденції і явища у дитячому у молодіжному середовищі в Україні: цивілізаційний, культурологічний, інформаційний виміри : зб. наук. пр. К. : ТОВ «Видавниче підприємство «Едельвейс», 2017. С. 182-191.
16. Горецька О.В. Психологія сім'ї : навчальний посібник для студентів спеціальності «Практична психологія», «Початкова освіта» / Олена Горецька, Наталя Сердюк. – Бердянськ : Видавець Ткачук О.В., 2015. – 216 с.
17. Горбатих В. В. Індивідуальні особливості самоставлення старшого дошкільника в структурі життєвих орієнтацій : автореф. дис. канд. психол. наук : 19.00.07. К., 2019. 20 с.
18. Даценко О.А. Основи соціальної психології : навч.-метод. посіб. Кривий Ріг, 2018. 143с.
19. Джонсон Девід В. Соціальна психологія : тренінг міжособистісного спілкування ; пер. з англ. В. Хомика. Київ : Вид. дім «КМ. Академія», 2003. 288 с.
20. Діти і соціум: Особливості соціалізації дітей дошкільного та молодшого шкільного віку : монографія / [А. М. Богуш, Л. О. Варяниця, Н. В.

Гавриш та ін. ; наук. ред. А. М. Богуш ; за заг. ред. Н. В. Гавриш]. – Луганськ : Альма-матер, 2006. – 368 с.

21. Душка А. Л. Дитячо-батьківські відносини як фактор успішного розвитку дитини. *Науковий вісник Південноукраїнського національного педагогічного університету ім. К. Д. Ушинського*. 2011. №11-12. С. 262-271.

22. Ейдемільер Є. Г. Дитина в ситуації розлучення батьків: погляд психотерапевта і просто людини. *Психологічна газета*. 2010. № 3. С. 19-21.

23. Жихарева Л. В. Психологічні особливості прихильності до матері у дітей дошкільного віку : автореф. дис. канд. психол. наук : 19.00.07. К., 2016. 20 с.

24. **Загадковий** світ емоцій. Розвиток емоційної сфери дошкільників / Упоряд. І. В. Молодушкіна. — 2-ге вид. — Х. : Вид. група «Основа», 2011.— 207, [1] с. : іл. — (Серія «Творчому педагогу»).

25. Зобенько Н. А. Особливості впливу сімейного виховання на поведінку дітей старшого дошкільного віку. *Вісник Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького*. Серія: «Педагогічні науки». Черкаси, 2018. № 3. С. 65-73.

26. Захарова Є. І. Дослідження особливостей емоційного боку дитячо-батьківської взаємодії. *Психолог в дитячому саду*. 2018. № 1. С. 9-17.

27. Ігрова діяльність дошкільника : молодший дошкільний вік / Піроженко Т.О. та ін. – Київ : Генеза. – 88 с. – (Серія «Настільна книжка вихователя»).

28. Історія психології: від античності до початку ХХ століття : навч. посібник / Авт-уклад. О. П. Коханова, 2016. – НВП «Інтерсервіс». – 235 с.

29. Кабанцева А. В. Підтримка дитини в умовах емоційного напруження: навчально-методичний посібник / А. В. Кабанцева, О. Л. Корнєєва. – Київ: КВІЦ, 2018. – 136 с.

30. Карнаух Л.П. Психолого-педагогічні аспекти впливу сім'ї на соціалізацію дітей дошкільного віку. *Науковий вісник ужгородського університету*. Серія: «Педагогіка. Соціальна робота». 2017.

31. Кошкарова Т. А. Психологічний аналіз проблем дитячо-батьківських відносин. *Школа здоров'я*. 2014. № 2. С. 5-14.

32. Кравченко К.В. Дослідження ставлення батьків до дитини у сучасних українських сім'ях. Матеріали III міжнар. наук.-практ. конф. «Актуальні питання соціальної та практичної психології у координатах сучасних парадигм» : зб. наук. праць / За заг. ред. проф. Н.Є. Завацької, 23–24 січн. 2015 р. Сєверодонецьк : Вид-во Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля, 2015. С. 88–90.

33. Крива Н. Л. Особливості прояву довіри дитини старшого дошкільного віку до соціального оточення : автореф. дис. канд. психол. наук : 19.00.07. К., 2021. 20 с.

34. Крупник Г. А. Порівняння особливостей взаємин дітей з батьками у підгрупах за порядком народження у сімейній ієрархії. Інсайт: психологічні виміри суспільства. 2020. № 3. С. 97-108.

35. Кузьменко В. У. Розвиток індивідуальності дитини 3-7 років : монографія. К. : НПУ імені М. П. Драгоманова, 2006. 354 с.

36. Лавриченко Н. М. Педагогіка соціалізації: європейські абрис. – К. : Віра Інсайт, 2000. – 444 с.

37. Ладивір С. О. Психологічні умови реалізації потенційних можливостей дитини / С. О. Ладивір // Актуальні проблеми психології : зб. наук. праць Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України / за ред. С. Д. Максименка. – Т. 4. Психологія розвитку дошкільника. Вип. 6. – Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2010. – С. 84–97.

38. Лозинська С.В. Моральне виховання дошкільників засобом етичної бесіди за Василем Сухомлинським. *Вісник Глухівського педагогічного університету ім. О. Довженка. Серія педагогічні науки*. 2017. Вип. 2 (34). С. 204–213.

39. Любар О. О., Стельмахович М. Г., Федоренко Д. Т. Педагогічна діяльність А. С. Макаренка / О. О. Любар, М. Г. Стельмахович,

Д. Т. Федоренко // Історія української школи і педагогіки : навч. посібник / за ред. О. О. Любара. – Київ : ТОВ «Знання», КОО, 2003. – С. 358–367.

40. Максименко, С. Д. Психологія та педагогіка: підручник / С.Д. Максименко [та ін.]. К.: Слово, 2012. 584 с.

41. Мандзик Т. Виховний стиль батька як фактор формування соціально-психологічної адаптації дитини. *Вісник Київ. нац. ун-ту ім. Т. Шевченка. Психологія*. 2014. №2(2). С. 52-56.

42. Москаленко В. В. Соціалізація особистості: монографія. Київ : Фенікс, 2013. 540 с.

43. Москаленко В. В. Соціальна психологія: підручник. Київ : Центр учбової літератури, 2022. 688 с.

44. Олійник О. О. Корекція батьківсько-дитячих взаємин як умови формування адекватної самооцінки старших дошкільників. *Габітус. Психологія особистості*. 2020. Випуск 16. С. 169-173.

45. Орбан-Лембрик Л. Е. Соціальна психологія : підручник. Київ : Академвидав, 2005. 448 с.

46. Основи соціальної психології : підручник для закладів вищої освіти / П. П. Горностай, М. М. Слюсаревський, В. О. Татенко, Т. М. Титаренко, Н. В. Хазратова та ін. ; за ред. М. М. Слюсаревського. Київ : Талком, 2018. 580 с.

47. Пасічніченко А. Сім'я як чинник формування самооцінки дитини підліткового віку. *Актуальні проблеми дошкілля: зб. наук. праць*. Дрогобич : ДДПУ імені Івана Франка, 2012. С. 75-81.

48. Пастошук Г.Д. Життєдіяльність неповних сімей як психологічна проблема. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Психологічні науки»*. 2018. Том 2. Вип. 3. С. 85–91.

49. Піроженко Т.О. Психічний розвиток дитини дошкільного віку: досвід роботи: досвід роботи сучасного дошкільного навчального закладу / Т.О. Піроженко.— Запоріжжя: «ЛПКС» ЛТД, 2003. – 168 с.

50. Піроженко Т.О. Сучасні діти – відображення цінностей дорослого світу : методичні рекомендації. Київ – Кіровоград : Імекс-ЛТД, 2014. 120 с.

51. Помиткіна Л.В., Злагодух В.В., Хімченко Н.С., Погорільська Н.І. Психологія сім'ї. Навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів. – К.: Вид-во Нац. авіац. ун-ту «НАУ-друк», 2010. – 270 с.

52. Попович І. С. Психологія соціальних очікувань особистості: методологія, теорія і практика: навч.-метод. посіб. Херсон: ОЛДІ- ПЛЮС, 2019, 134 с.

53. Психологія сім'ї: підручник / за ред. В. М. Поліщука. Університетська книга, 2021. 248 с.

54. Психологія сім'ї [Текст]: навч. посіб. / Раїса Петрівна Федоренко. – Луцьк: Вежа-Друк, 2015. – 364 с.

55. Пухова Т. І. Розвиток уявлень про сімейні стосунки у дітей. *Питання психології*. 2016. № 2. С. 14-18

56. Сергєєнкова О. П., Столярчук О. А., Коханова О. П., Пасєка О. В. Загальна психологія. Навч. посіб. – К.: Центр учбової літератури, 2012. – 296 с.

57. Столярчук О. А. Психологія сучасної сім'ї : навч.посіб. Кременчук : ПП Щербатих О. В., 2015. 136 с.

58. Субашкевич І.Р. Вплив сімейного виховання на формування ціннісних орієнтацій підлітків. *Інноваційна педагогіка*. 2020. С. 196–201.

59. Сухомлинський В. О. Вибрані твори : в 5-ти т. – Т. 3. – К. – 670 с.

60. Тичина К. О. Сучасні погляди на проблему міжособистісних стосунків у сім'ях, що виховують дітей старшого дошкільного віку із ТПМ. Теорія і практика сучасної психології: зб. наук. праць. Запоріжжя: Класичний приватний університет, 2018. No 2. С. 199-202.

61. Токарева Л.Д. Ціннісні орієнтації сучасних батьків. *Міжнародні педагогічні студії: проблеми дошкілля* : зб. наук. пр. Бердянського державного педагогічного університету. Донецьк : ЛАНДОН – XXI, 2012. С. 250–256.

62. Трубавіна І.М. Сім'я в соціально-педагогічних дослідженнях: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (Київ, 17 травня 2012 р). – К.: Київський університет імені Бориса Грінченка, 2012. – С.9-12.

63. Фролова Л. Б., Завацька Н. Є., Бохонкова Ю. О. Аналіз соціально-психологічної моделі ставлення батьків до дитини та її вплив на формування дитячо-батьківських відносин. Теоретичні і прикладні проблеми психології : зб. наук. пр. Східноукраїнського національного університету ім. Володимира Даля, 2019. № 1 (48). С. 261-269.

64. Хомишак О.Б. Особливості батьківського виховання дитини в сім'ї. *Психолого-педагогічні проблеми сільської школи* : збірник наукових праць Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини. Умань : ПП Жовтий, 2011. Випуск 37. С. 225–231.

65. Чайковська О. М. Психологічні особливості конфліктності особистості у підлітковому віці. *Проблеми сучасної педагогічної освіти. Педагогіка і психологія*. 2013. №1. С. 251-257.

66. Чанцева-Коваленко О. М. Гармонійні стосунки батьків як чинник особистісного розвитку дитини : автореф. дис. канд. психол. наук : 19.00.01. К., 2016. 22 с.

67. Яблонська Т. М. Дитячо-батьківські взаємини як чинник розвитку ідентичності дитини. Актуальні проблеми психології. Загальна психологія. Історична психологія. К., 2016. Том 9. Вип. 9. С. 589-598.

ДОДАТКИ

Додаток А

Тест «Малюнок сім'ї»

Цей тест допоможе вам зазирнути в душу дитини і зрозуміти, чим вона живе, що її турбує, чи комфортно їй в сім'ї та як вона ставиться до рідних. Запропонуйте дитині намалювати сім'ю. Не варто давати якісь вказівки чи уточнення. Не підказуйте, кого малювати.

Підсумки тесту

1. Якщо на малюнку немає когось із членів сім'ї – це говорить про відсутність у дитини емоційного контакту з цією людиною.
2. Відсутність самого автора малюнка свідчить про його труднощі у стосунках з близькими.
3. На малюнку – вигаданий член сім'ї? Це означає, що дитина отримує недостатньо уваги, хоче бути комусь потрібною.
4. Чим авторитетніша в очах малюка людина, тим вона більша на малюнку.
5. Якщо дитина малює себе дуже маленькою, розміщеною в куточку аркуша, – у неї занижена самооцінка, і навпаки.
6. Малюк зображений в центрі, між татом і мамою, або ж на першому плані – значить, відчуває себе потрібним, йому затишно в сім'ї. Якщо ж намальований окремо від інших або на задньому плані – це ознака ревнощів, неблагополуччя.
7. Відстань між зображеними членами сім'ї та дитиною свідчить про їхню емоційну близькість.
8. Частини тіла. Найрозумнішого, на його думку, члена сім'ї малюк зображає з великою головою. Персонажі з великими очима сприймаються дитиною, як такі, що потребують допомоги. Люди з великими вухами – це ті, які слухаються навколишніх. Якщо вух взагалі немає, людина нікого не слухає, ігнорує те, що про неї говорять. Персонаж з великим чи

заштрихованим ротом сприймається як джерело загрози. Якщо рот взагалі відсутній або зображений у вигляді рисочки – людина, як вважає малюк, приховує свої почуття, не може висловити чи впливати на інших. Чим більше пальців на руках, тим сильніший персонаж. Довжина рук говорить про комунікабельність. Короткі руки видають внутрішню слабкість, нерішучість, нестачу спілкування. Права нога символізує опору поза сім'єю, а ліва – в сім'ї.

9. Кольорова гама малюнка – індикатор палітри почуттів. Найулюбленішими кольорами дитина малює найближчих їй членів сім'ї або себе, і навпаки.

10. Сонце на малюнку – символ тепла й захисту. Люди і предмети, які знаходяться між малюком і сонцем, – це те, що заважає йому відчувати себе захищеним.

Тест-опитувальник батьківського ставлення

Тест-опитувальник батьківського ставлення представляє собою психо-діагностичний інструмент, орієнтований на виявлення батьківського ставлення до дітей. Батьківське ставлення приймається як система різноманітних почуттів по відношенню до дитини, особливостей по вихованню і розумінню характеру і особистості дитини, його вчинків.

Структура тесту була побудована на основі математичного значення значущих факторів. В результаті факторизації даних було отримано 4 фактори: «прийняття-відштовхування», «кооперація», «симбіоз», «авторитарна гіперсоціалізація», «маленький невдаха».

На кожне твердження дайте відповідь «так» або «ні».

Запитання тесту:

1. Я завжди співчуваю своїй дитині.
2. Я вважаю своїм обов'язком знати все, що думає моя дитина.
3. Я поважаю свою дитину.
4. Мені здається, що поведінка моєї дитини значно відхиляється від норми.
5. Потрібно якомога довше тримати дитину осторонь від реальних життєвих проблем, якщо вони її травмують.
6. Я відчуваю до дитини прихильність.
7. Добрі батьки оберігають дитину від життєвих труднощів.
8. Моя дитина часто неприємна мені.
9. Я завжди намагаюсь допомогти своїй дитині.
10. Бувають випадки, коли глумливе ставлення до дитини приносить їй велику користь.
11. Я відчуваю досаду щодо своєї дитини.
12. Моя дитина нічого не досягне у житті.
13. Мені здається, що діти знущаються над моєю дитиною.

14. Моя дитина часто здійснює такі вчинки, які окрім презирства нічого не варті.
15. Для свого віку моя дитина не зовсім зріла.
16. Моя дитина поводиться спеціально, щоб досадити мені.
17. Моя дитина вбирає у себе все погане, як губка.
18. Мою дитину важко навчити гарних манер, при найбільшому старанні.
19. Дитину потрібно тримати у суворих рамках, тоді з неї виросте порядна людина.
20. Я люблю, коли друзі моєї дитини приходять до нас додому.
21. Я схвалюю свою дитину.
22. До моєї дитини липне все погане.
23. Моя дитина не досягне успіхів у житті.
24. Коли в компанії знайомих говорять про дітей мені трохи соромно, що моя дитина не така розумна і здібна, як хотілось би..
25. Я жалію свою дитину.
26. Коли я порівнюю свою дитину з її ровесниками, вони здаються мені дорослішими і у поведінці і у судженнях.
27. Я із задоволенням проводжу з дитиною свій вільний час.
28. Мені шкода, що моя дитина росте і дорослішає.
29. Я часто ловлю себе на ворожому ставленні до дитини.
30. Я мрію про те, щоб моя дитина досягла всього того, що мені не вдалося у житті.
31. Батьки повинні пристосовуватись до дитини.
32. Я намагаюся виконати всі прохання моєї дитини.
33. Приймаючи сімейні рішення слід враховувати і думку дитини
34. Головна причина капризів моєї дитини – егоїзм, впертість і лінь.
35. У конфлікті з дитиною я часто можу визнати, що вона по-своєму права.
36. Діти рано дізнаються, що батьки можуть помилятися.

37. Я завжди зважаю на свою дитину.
38. Я відчуваю приязнь до дитини.
39. Я дуже цікавлюсь життям своєї дитини.
40. Неможливо нормально відпочити, якщо проводиш час з дитиною.
41. Найголовніше, щоб у дитини було спокійне і безхмарне дитинство.
42. Іноді мені здається, що моя дитина – нездатна ні до чого доброго.
43. Я поділяю захоплення своєї дитини.
44. Моя дитина може вивести із себе будь-кого.
45. Я поділяю гіркоту, смуток своєї дитини.
46. Моя дитина часто дратує мене.
47. Виховання дитини – суцільне тріпання нервів.
48. Суворі дисципліна у дитинстві – розвиває сильний характер.
49. Я не довіряю своїй дитині.
50. За суворе виховання діти дякують потім.
51. Інколи мені здається, що я ненавиджу свою дитину.
52. У моєї дитини більше недоліків, ніж позитивних якостей.
53. Я поділяю інтереси своєї дитини.
54. Моя дитина не спроможна що-небудь зробити самостійно, а якщо і зробить, то обов'язково не так.
55. Моя дитина виросте непристосованою до життя.
56. Моя дитина подобається мені такою, якою вона є.
57. Я ретельно стежу за станом здоров'я своєї дитини.
58. Не рідко я захоплююсь своєю дитиною.
59. Дитина не повинна мати секретів від батьків.
60. Я не високої думки про здібності своєї дитини і не приховую цього від неї.
61. Дуже бажаю, щоб дитина товаришувала з тими дітьми, які подобаються її батькам.

Ключі до тесту

- 1. «Прийняття-відхилення»** - 3, 4, 8, 10, 12, 14, 15, 16, 18, 20, 23, 24, 26, 27, 29, 34, 37, 38, 40, 42, 43, 44, 45, 47, 49, 51, 52, 53, 55, 56, 60.
- 2. «Кооперація»** - 6, 9, 21, 25, 31, 33, 39, 35, 36.
- 3. «Симбіоз»** - 1, 5, 7, 28, 32, 41, 58.
- 4. «Авторитарна гіперсоціалізація»** - 2, 19, 30, 48, 50, 57, 59.
- 5. «Маленький (-а) невдаха»** - 9, 11, 13, 17, 22, 23, 54, 61.

Порядок підрахунку тестових балів

При підрахунку тестових балів за всіма ознаками враховується відповідь «вірно». Високий тестовий бал по відповідним шкалам інтерпретується як:

- відштовхування;
- соціальна бажаність;
- симбіоз;
- гіперсоціалізація;
- інфантилізація.

Аналіз відповідей

1. «Прийняття-відштовхування»

Шкала показує інтегральне емоційне ставлення до дитини. На одній шкалі батькам подобається дитина такою якою вона є. Батьки поважають індивідуальність дитини, симпатизують їй. Батьки багато часу проводять з дитиною, поважають її інтереси і плани. На іншій шкалі: батьки виховують свою дитину погано, непристосованою до життя, їм здається, що дитина не досягне успіху. Батьки відчують до дитини смуток, злість, тощо. Вони не довіряють дитині та не поважають її.

2. «Кооперація»

Шкала показує соціально бажаний облік батьківського ставлення. Зміст шкали розкривається так: батьки зацікавлені в планах дитини, намагаються допомогти, співчують їй. Батьки високо цінують інтелектуальні та творчі здібності дитини, відчують гордість за неї. Вони задовольняють ініціативу и

самостійність дитини. Батьки довіряють дитині, намагаються стати на його бік з будь яких питань.

3. «Симбіоз»

Шкала відображає міжособистісний бар'єр у спілкуванні з дитиною. Батьки відчують себе з дитиною єдиним цілим, прагнуть задовольнити всі потреби дитини, огородити її від труднощів, неприємностей в житті. Батьки постійно відчують неспокій за життя дитини, котра здається їм маленькою та беззахисною.

4. «Авторитарна гіперсоціалізація»

Шкала відображає налагоджену форму керування поведінки дитини. Батьки вимагають від дитини дисципліни та виконання всіх вимог. За вияв своєї думки дитину буде покарано. Батьки слідкують за досягненнями дитини, його індивідуальними особливостями, думками, тощо

5. «Маленький невдаха»

Шкала відображає особливості виховання і розуміння дитини батьками. Батьки вважають дитину маленькою. Інтереси, думки, почуття здаються батькам дитячими. Дитину вважають непристосованою, не успішною та відкритою для поганих справ. Батьки не довіряють своїй дитині. У зв'язку з цим батьки намагаються відгородити дитину від труднощів життя, вимогливо контролюють її дії.

«Визначення емоційного благополуччя дитини в колективі»**(автори Г. Любіна, Л. Мікулік)**

Мета: визначити емоційне благополуччя дитини в групі закладу дошкільної освіти.

Інструкція для дорослого: «Шановні педагоги, батьки, дайте, будь ласка, відповіді («так» або «ні») на запропоновані запитання».

1. Чи впевнена дитина в тому, що щоранку її чекають у групі, її раді бачити?
2. Чи має дитина можливість самостійно, вільно обирати мате ріали, іграшки, посібники?
3. Чи має дитина право на вибір діяльності?
4. Чи має дитина право відмовлятися від колективної діяльності?
5. Чи може дитина обирати свій індивідуальний спосіб дії з мате ріалами, посібниками, іграшками?
6. Чи має дитина право на свій індивідуальний темп роботи?
7. Чи має дитина можливість проявляти активність, у тому числі рухову?
8. Чи відчуває дитина себе членом «сім'ї — групи» і чи може запропонувати щось змінити в інтер'єрі, переставити чи переобладнати?
9. Чи відчуває дитина свою значимість для вас, для всіх дорослих, які працюють в ЗДО?
10. Чи відчуває дитина себе достойною людиною?
11. Чи відчуває себе дитина винною, якщо в неї щось не виходить?
12. Чи відчуває дитина залежність від настрою дорослих?
13. Чи впевнена дитина в тому, що слухняність — це головна гідна особистісна риса в дитячому садку?
14. Чи розуміє дитина, що в присутності «перевіряючих» треба вести себе зразково, «пристойно», не як завжди?

15. Чи розуміє дитина, що не можна задавати «непристойних» запитань вихователеві?

Обробка результатів

Якщо на більшість запитань 1-10 ви дали відповіді «так», а на запитання 11-15 – відповіді «ні», то *дитина в групі дитячого садка відчуває емоційне благополуччя.*

Якщо ж ви відповіли «так» на запитання 11-15 і «ні» – на запитання 1-10, то це свідчить про *відсутність емоційного благополуччя*, наявність емоційних обставин, що травмують психіку дитини.

Колірний тест емоційних станів за М. Люшером

Тест Люшера заснований на припущенні про те, що **вибір кольору відображає нерідко спрямованість досліджуваного на певну діяльність, настрій, функціональний стан і найбільш стійкі риси особистості.**

Процедура. Психолог змішує кольорові картки і викладає колірною поверхнею наверх.

Інструкція. Досліджуваному треба обрати з восьми кольорів той, який найбільше подобається. При цьому потрібно пояснити, що він повинен вибрати колір не намагаючись співвіднести його з улюбленим кольором в одязі, кольором очей і т. д. Картку з вибраним кольором **слід відкласти в сторону, перевернувши кольоровою стороною вниз.** Потім треба обрати з решти семи кольорів найбільш приємний. Обрану картку слід покласти кольоровою стороною вниз праворуч від першої. І так до кінця. Потім психолог переписує номери карток в розкладеному порядку.

Через 2-3 хв. знову **процедуру слід повторити.** При цьому варто пояснити, що досліджуваний не повинен згадувати порядок розкладки у першому виборі і свідомо змінювати попередній порядок. Він повинен вибирати кольори, як ніби вперше.

Перший вибір в тесті Люшера характеризує **бажаний стан, другий – дійсний.**

Характеристика кольорів (по Максу Люшеру) включає в себе 4 основних і 4 додаткових кольори.

Основні:

1 – синій. Символізує спокій, стан спокою, потребу у відпочинку, емоційну стабільність і задоволеність, душевну прихильність, гармонію. Особистісні характеристики кольору: чесність, справедливість, незворушність, доброта і сумлінність.

2 – зелений. Символізує вольове зусилля, напругу і наполегливість, високий рівень домагань і самовпевненість, прагнення до самовираження, успіху і влади, діловитість, наполегливість і завзятість у досягненні цілей, упертість, енергійний захист своїх позицій. Самостійність, незворушність, черствість.

3 – червоний. Символізує силу волі, активність, що доходить в ряді випадків до агресивності, прагнення до успіху через боротьбу, наступальність і владність, потребу діяти і витратити сили, лідерство та ініціативність, збудженість. Особистісні характеристики: чуйність, рішучість, енергійність, напруженість, дружелюбність, впевненість, товариськість, дратівливість, привабливість, діяльність.

4 – жовтий. Символізує активність, прагнення до спілкування і сприйнятливості до всього нового, оптимізм, радість і веселість, розслабленість і розкутість, оригінальність і прагнення до розширення своїх можливостей. До особистісних характеристик відносяться: балакучість, природність, відкритість, товариськість, енергійність.

Додаткові:

5 – фіолетовий. Символічне значення: вразливість, емоційна виразність, чутливість, інтуїтивне розуміння, зачарованість і мрійливість, захоплення і фантазії. Особистісні характеристики: несправедливість, нещирість, егоїстичність, самостійність.

6 – коричневий. Уособлює комфорт тілесних відчуттів, прагнення до затишку і спокою, фізичну легкість і сенсорну задоволеність. Для коричневого кольору були отримані такі особистісні характеристики, як поступливість, залежність, спокій, сумлінність і розслабленість.

7 – чорний. Символізує в першу чергу заперечення, закінчення чого-небудь і відмову, зречення і неприйняття, протест проти чого – або кого-небудь. У граничній формі символізує небуття. Особистісні характеристики чорного кольору: непривабливість, мовчазність і замкнутість, упертість, егоїстичність, незалежність, ворожість.

0 – сірий. Символізує нейтральність і “безбарвність”, неучасть, соціальну відгородженість, свободу від зобов’язань, неврівноваженість, млявість і розслабленість, невпевненість, несамотійність і пасивність.